

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra nederlandistiky

studijní rok 2020/21

**NEDERLANDS VERZETSPERS: TOEN EN HEDEN – COMPARATIEVE ANALYSE VAN
TROUW EN VRIJ NEDERLAND VANAF DE 2E WERELDOORLOG**

**Dutch resistance press then and now - Comparative analysis of Trouw and
Vrij Nederland from World War II**

**Nizozemský odbojový tisk kdysi a dnes - Komparativní analýza Trouw a
Vrij Nederland od druhé světové války**

Bakalářská práce

Praktická nizozemská filologie

Filip Horák

Vedoucí práce: Drs. Bas Hamers

Olomouc 2021

Verklaring

Hiermee verklaar ik, dat ik mijn scriptie zonder hulp van derden geschreven heb en dat alle vakliteratuur, archiefbronnen en andere bronnen vermeld zijn.

Olomouc, 31 maart 2021

Prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci napsal bez pomoci třetí strany a že veškerá odborná literatura, prameny z archivů a všechny další zdroje jsou zde uvedeny.

Olomouc 31. Března 2021

Filip Horák

Inhoud

Dankbetuiging	5
Inleiding	6
1. Theoretische deel: Geschiedenis van de verzetskranten	8
1.1. Wat is een verzetskrant?	8
1.2. De eerste pogingen tot een verzetskrant	8
1.3. Verzetskranten in Nederland	9
1.4. Splitsing van <i>Vrij Nederland</i> en <i>Trouw</i>	10
1.5. <i>Vrij Nederland</i> na de splitsing	11
1.6. <i>Trouw</i> na de splitsing	14
2. Theoretische deel 2: Mediaal-theoretische basis	19
2.1. <i>Medium is the message</i> . Inleiding in de mediaal-deterministische theorie	19
2.2. Structuur en functie van de krant. Inleiding in het structureel functionalisme	21
3. Praktische Deel: Comparatieve Analyse	25
3.1. Wat betekent ‘Multidimensionale comparatieve analyse’?	25
3.2. De lay-out van de bladen in de loop van tijd	25
3.2.1. <i>Vrij Nederland</i>	25
3.2.2. <i>Trouw</i>	27
3.3. De lay-out van de websites in de loop van tijd	28
3.4. <i>Vrij Nederland</i> en <i>Trouw</i> in de statistiek: oplagecijfers en losse prijzen	30
3.5. Hoofdpersonen	34
Frans Hofker (1921-2000)	35
Wim Speelman (1919-1945)	35
Gezina van der Molen (1892-1978)	35
Hendrik Matheus (Henk) van Randwijk (1909-1966)	36
Sieuwert Bruins Slot (1906-1972)	36
Mathieu Smedts (1913-1996)	36
Rinus Ferdinandusse (1931)	36
Jan Greven (1942)	36
Bibeb, pseudoniem van Elisabeth Maria Lampe-Soutberg (1914-2010)	36
Vanaf de jaren vijftig maakte zij beroemde interviews, onder andere met Roald Dahl, Brigitte Bardot en Picasso.	37

Gerard van Westerloo (1943-2012)	37
Joop van Tijn (1938-1997).....	37
Perdiep Ramessar (1987)	37
Conclusie	37
Literatuuropgave	39
Literatuur	39
Kranten en websites.....	40
Multimedia en tv-uitzendingen.....	42
Andere bronnen	42
Correspondentie.....	43
Bijlagen	44
Bijlage 1.....	44
Bijlage 2.....	45
Bijlage 3.....	46
Bijlage 4.....	47
Bijlage 5.....	48
Bijlage 6.....	49
Resumé	50
Summary	52
ANNOTATIE.....	54

Dankbetuiging

Hiermee wil ik van harte Bas Hamers bedanken, mijn scriptiebegeleider, voor zijn steun, geduld en raadplegingen. Ik wil ook mijn dank betuigen aan Prof. Wilken Engelbrecht voor zijn opmerkingen, die mij geholpen hebben, om het onderwerp van mijn scriptie te specificeren.

Mijn dank behoort ook aan de heer Wart Wijndelts, hoofdredacteur van *Vrij Nederland*, voor zijn tijd en antwoorden op mijn vragen. Verder dank ik ook mijn vrienden en familie voor hun steun.

Inleiding

De geschiedenis van de pers speelt in Nederland een grotere rol ten opzichte van de andere landen. Het land waar de wereldwijde handel eeuwenlang een grote rol speelt, moest altijd precies weten wat er wereldwijd gebeurt. De eerste regelmatige mediale producten, zgn. Corantos of Amsterdamsche couranten, zijn daarom een uitvinding van de Lage Landen aan het einde van de 16^e, begin van de 17^e eeuw. Niet alleen wegens de handel, maar ook vanwege redelijk weinig censuur en grote tolerantie was Nederland de geboorteplaats van de krant.

De krant was belangrijk in de geschiedenis van Nederland, als een afspiegeling van de maatschappij. Vooral de moderne tijd na de Eerste Wereldoorlog is voor een groot deel het verhaal van de kranten als strijdperk van stromingen, ideeën, maar ook zakelijke belangen.

Voor de persgeschiedenis van Nederland betekende de Tweede Wereldoorlog heel veel. Sommige kranten stopten wegens de Duitse bezetting – zoals *De Standaard* - en nieuwe werden opgericht, zoals vooral de verzetskranten. Sommigen hebben nog steeds een grote invloed op de Nederlandse media, evenals op de maatschappij.

De oudste grote verzetskrant is *Het Parool*, uitgegeven sinds juli 1940, toen nog onder de naam *Nieuwsbrief van Pieter 't Hoen*. Op 31 augustus 1941 verscheen het eerste nummer van *Vrij Nederland* en na de ideologische splitsing in 1943 ontstond het blad *Trouw*. Laatstgenoemde twee zullen in mijn scriptie behandeld worden.

De splitsing van *Vrij Nederland* en *Trouw* volgt ongeveer de lijn tussen politiek links en recht, tussen conservatieve en progressieve ideeën, maar beide titels hadden ook een andere strategie om lezers te winnen. *Trouw* wordt na de oorlog een dagblad, *Vrij Nederland* een weekblad en vervolgens een maandblad. De verschillen tussen de twee stromingen binnen het oorspronkelijke *Vrij Nederland*, die Frans Hofker in Amsterdam opgericht had, zijn de kern van deze scriptie.

De krant als een mediaal product wordt in deze scriptie voorgesteld als een soort organisme met een structuur en functie. Er wordt gebruikgemaakt van de mediaal-deterministische optiek, zoals opgesteld door de school van Toronto en Marshall McLuhan. De kern van deze optiek is *the medium is the message* en het verleden is heden ten dage de *message*. Deze theorie wordt verder voorgesteld in het theoretische deel en zal met de geschiedenis van deze twee kranten dienen als de basis van deze scriptie.

Het praktische deel zal zich richten op verschillende aspecten van de twee laatstgenoemde kranten in de loop van de tijd. De comparatieve analyse van de inhoud, de lay-out, de economische indicatoren zoals de oplagecijfers, of de verhalen van de hoofdredacteurs en andere belangrijke personen, die aan de kranten meewerkten, zal hier uitgewerkt worden.

Dit zou ertoe moeten bijdragen dat een deel van de transformatieprocessen die de twee kranten ondergingen, breder bekend worden en in de praktijk van binnenlands mediabeheer kunnen worden gebruikt.

Deze analyse zal zowel bijdragen aan de ontwikkeling van de opinie-oriëntatie voor de Tsjechische ontvanger en aan het discours over de receptie van de Nederlandse media in Tsjechië en Midden-Europa, dat parallel loopt aan het discours van de literaire receptie.

1.Theoretische deel: Geschiedenis van de verzetskranten

1.1. Wat is een verzetskrant?

De Nederlandse verzetskrant is een groep drukwerken, die tijdens de Tweede Wereldoorlog door het verzet illegaal werden geproduceerd en verspreid, ook wel illegale pers genoemd. Tot de illegale pers behoren ook verzetspamfletten, brochures, tijdschriften en oproepen.

In de monografie van Winkel en de Vries *Ondergrondse Pers 1940-45* staat ongeveer 1300 verschillende verzetskranten in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog beschreven, inclusief alle regionale mutaties van de verzetskranten (Winkel 2014:10).

1.2 De eerste pogingen tot een verzetskrant

De Volkskrant, tot heden een van de grootste Nederlandse kranten, heeft over de Duitse inval geschreven. De eerste berichten gingen over de parachutetroepen, die in sommige gebieden succesvol door het Nederlandse leger gestopt waren, over de reactie van Engeland en Frankrijk en onder andere over de sluiting van de scholen in Rotterdam (Z.n. 1940a:1) De situatie was chaotisch. Op pagina 3 stond ook het korte bericht, dat ook Zwitserland aangevallen werd door het bombardement van het dorp Courrendlin. (Z.n. 1940a:3) Deze actie was echter een fout van de Duitse luchtmacht. Andere dagbladen schreven soortgelijke berichten. De rede van Koningin Wilhelmina stond op de voorpagina van alle landelijke kranten.

Toen het Nederlandse leger capituleerde, hebben de Duitsers alle landelijke kranten overgenomen en gecensureerd, maar ook de radio en alle andere vormen van communicatie. Daardoor was het voor het volk belangrijk om in andere bronnen informatie te zoeken en via andere bronnen te communiceren.

De eerste poging tot een verzetskrant – *De Berichten van Geuzenactie*- vond al vijf dagen na de overgave plaats, en was met de hand geschreven. De auteur daarvan was Bernardus IJzerdraat, een restaurateur en kunstenaar in Dinxperlo, nabij de Duitse grens. (Winkel 2014:13)

Toen de Duitse pers op 9 mei 1940 de aanval op Nederland ontkende als een gerucht en Engels verzinsel (Z.n. 1940b:1), wist IJzerdraat door de ervaringen met de Nazi's overgenomen van Duitse vluchtelingen (Teunissen z.d.) al lang welk regime worden de Duitsers in Nederland gerichten en hoe ze de maatschappij konden controleren.

Dat was de reden waarom hij al sinds 1936 lid was van de beweging Eenheid door Democratie, die optrad tegen de fascistische stromingen in de maatschappij onder leiding van Anton Mussert en ook tegen het communisme. In de tweede *Geuzenbericht* (IJzerdraat 1940) schreef hij, dat door de Duitsers Nederland 'nieuwe Alva en inquisitie' krijgt.

De inhoud van De berichten van Geuzenactie bestond vooral uit vooroorlogse patriottische gedichten en opinies. Het werd vanuit Haarlem naar verschillende plekken in Nederland in vijf exemplaren gestuurd, en verder verspreid in tientallen kopieën. IJzerdraat werd op 25 november 1940 in Haarlem opgepakt en in maart 1941 gefusilleerd in de duinen vlakbij Scheveningen.

Hij was een van de verzetsstrijders waarover Jan Campert in het *Lied der achttien doden*¹ schreef.

Het eerste gestencilde verzetsblad was volgens Winkel en De Vries *Het Bulletin* (Winkel 2014:14). Het eerste nummer kwam al een maand na de Duitse inval uit en verscheen in meer dan duizend exemplaren. Dit blad bevatte al vaste rubrieken en opiniepublicistiek. Al deze pogingen waren voorgangers van de eerste verzetskranten, die breed uitgegeven werden, *Het Parool*, *Trouw* en *Vrij Nederland*.

1.3. Verzetskranten in Nederland

Loe de Jong schrijft in zijn *Koninkrijk der Nederlanden tijdens de Tweede Wereldoorlog*, dat de eerste pamfletten die tijdens de eerste maanden na de Duitse overheersing uitkwamen, geleidelijk een product voor honderdduizenden lezers werd. Illegale bladen waren volgens De Jong niet alleen een middel van informatie, maar ook een verenigingsmiddel van het Nederlandse volk.

„Deze was niet alleen een bron van informatie (men denke aan de berichten over de invoering van de tweede distributiestamkaart - een hoogst belangrijk punt, waar de gelijkgeschakelde ‘legale’ pers in alle talen over zweeg) maar zij was ook, ja misschien wel in de eerste plaats, een middel tot bezieling: elk nummer van elk illegaal blad wekte tot voortgezette strijd op maar hield bovendien door zijn verschijnen elke illegale werker voor dat er talloze andere Nederlanders waren die zich óók tegen de bezetter keerden en bereid waren daar grote risico’s bij te lopen. (De Jong 1976: 837)

Iedere Nederlander die verzetskranten in bezit had of verspreidde, riskeerde de doodstraf en iedereen die meedeed had een doel, namelijk de overwinning. Han van der Horst is van mening, dat zo’n grote activiteit van de illegale pers een unicum is in Europa. (van der Horst 2005: 416)

In de jaren 1943-44 bestonden er ongeveer 150 bladen die wij als illegale pers kunnen bestempelen (De Jong 1976: 838). Er waren grote landelijke kranten, maar ook kleine bladen waarin alleen de informatie over de oorlogsfronten waarover de door de Duitsers gecontroleerde kranten zwegen, werden overgenomen van de buitenlandse radiozenders – de BBC of Radio Oranje. De krant *Vrij Nederland* heeft zijn naam ontleend aan Radio *Vrij Nederland*, die vanuit Parijs uitzond.

Niet alleen de Duitsers, maar ook de praktische en economische problemen waren de vijand van de verzetskranten. Er was altijd een tekort aan stencilpapier, inkt of andere dringend nodige materialen. Dan moesten de redacties van heel verschillende bladen met elkaar samenwerken, zoals het communistische *De Waarheid* en het conservatieve *Trouw* bij tekort van inkt of papier

¹ Lied der achttien doden is een bekend Nederlands verzetsgedicht.

(Winkel 2014:34). Andere benodigde materialen kwamen van verzetsacties (overvallen op stadhuizen, waar de mensen van de NSB zaten) of van financiële en materiële steun uit Londen.

1.4. Splitsing van *Vrij Nederland* en *Trouw*

De geschiedenis van de oprichting van *Vrij Nederland* is niet alleen een belangrijk hoofdstuk in de geschiedenisboeken over de oorlog en het verzet. Het is ook van belang in de geschiedenis van de huidige pers, want *Vrij Nederland* is van pamflet tot een invloedrijk links maandblad uitgegroeid. Maar ook voor het rechtse spectrum van de Nederlandse media is dit belangrijk, omdat zonder oprichting van *Vrij Nederland*, *Trouw*, een leidend conservatief dagblad, niet zou bestaan.

Alles begon bij Frans Hofker, een twintiger uit Amsterdam. Hij was net afgestudeerd en kreeg toen een plek als typist bij de Telefoondienst aan de Herengracht. In het begin van juli 1940 kwamen ook de eerste mededelingen van Duitse propaganda uit, onder andere de artikels over de Nederlandse schuld aan het bombardement van Rotterdam. Dit soort artikels werden ook in het door de Duitsers bezette Bohemen gepubliceerd. De Tsjechische krant *Národní listy* (Nationaal Blad) moest een bericht over gewelddadige *Hollanders* publiceren, en hoe ze een grote stad als Rotterdam vol burgers durfden te verdedigen. ‘Wie de geschiedenis van Warschau en Casa del Campo in de Spaanse oorlog zag, moest zien dat de verdediging van de grote steden een verachtelijke misdaad van oorlogzoekers is’ (Z.n. 1940c: 1 [mijn vertaling]) stond in het bericht van het Duitse persbureau. Frans Hofker kwam in contact met dit soort mededelingen en heeft besloten er een antwoord op te geven. (Gruythuisen 1996: 18)

De stencilmachine stond in zijn werkplaats en met Cees Galjaard, een vriend van hem, hebben ze de eerste semi-illegale materialen gestencild en de exemplaren in het openbaar vervoer en in willekeurige brievenbussen in Amsterdam verspreid. Pas daarna kreeg Frans Hofker het idee om een onafhankelijk blad uit te geven. De stencilmachine van de Telefoondienst was echter niet veilig meer en het inkomen van de groep rond Hofker was ook niet genoeg. (Gruythuisen 1996: 18)

Geld kregen ze van Jacoba van Tongeren, een sociaal medewerkster en dochter van Hermanus van Tongeren, een grootmeester in de Vrijmetselarij. Een actieve medewerker van het toekomstige *Vrij Nederland*, Jan van Neut, stond met haar in contact. Het bedrag van vijftig gulden diende om de eerste tweedehands duplicator en papier aan te schaffen, waarna de eerste exemplaren van *Vrij Nederland* bij van Neut thuis gedrukt werden. Dit zou gebeuren op 31 augustus 1940, ter gelegenheid van de verjaardag van koningin Wilhelmina, maar dat lukte niet op tijd.

De eerste nummers van *Vrij Nederland* hadden een protestants karakter, want van de oprichters was een meerderheid afgestudeerd op protestantse scholen. Een grote rol speelden daarin Wim Speelman en vooral Kees Troost, later een hoofdredacteur van Trouw.

Kees Troost was al bij het tweede nummer betrokken. Onder zijn leiding veranderde het pamflet in een echte krant, met een redactie zoals in de grote kranten van toen, met een conservatieve oriëntatie. Dat heeft hij gedaan tot zijn arrestatie door de Duitsers in het begin van 1941. Daarna kwam H. M. van Randwijk bij *Vrij Nederland* na contact met Wim Speelman. Eerst wilde hij niet, omdat hij *Vrij Nederland* een ‘rotblaadje’ vond en hij wou niet zijn leven riskeren. Pas na een gesprek met zijn vrouw Ada stemt hij toe (Botje, Scherphuis: 2010).

Al in januari 1942 schreef van Randwijk het artikel ‘*revolutie of inbraak?*’, waarin hij sterk het kapitalisme bekritiseerde en voorspelde dat het communistische systeem in Rusland hoop zal brengen. Soortgelijke tekst is verschenen in *Vrij Nederland* in April 1942:

‘En wanneer onze niet-communistische maatschappij de risico’s van werkloosheid en pauperisering, zelfs maar voor een klein deel handhaaft, dan behoeven wij over de keus van ons volk niet in twijfel te verkeren.’ (Bak 1993: hoofdstuk 1)

De oprichting van de nieuwe, niet-socialistische krant hing samen met het Koninklijk Huis. De voorloper van deze krant, de *Oranje-Bode*, werd namelijk uitgegeven naar aanleiding van de geboorte van prinses Margriet, opvallend genoeg op oranje papier. Op 18 februari 1943 verscheen het eerste blad met de naam Trouw. De hoofdpersonen waren Wim Speelman, Sieuwert Bruins Slot en Jan Schouten, alle verbonden aan de Antirevolutionaire partij², de leidende protestantse politieke partij van vooroorlogs Nederland.

1.5. *Vrij Nederland* na de splitsing

Na het afscheid van de christelijke redacteurs bleef Van Randwijk in de leiding van *Vrij Nederland*. Sindsdien kreeg deze een linkse identiteit en een steeds socialistischer karakter. ‘Zijn beterwereldoptimisme vervreemdt de orthodoxe gereformeerden... ze kunnen zich niet vinden in de pleidooien voor geleide economie, partijhervorming en het Oranjehuis als ‘symbool der vernieuwing’ schrijft John Jansen van Galen (2016) in zijn boek *Het verhaal van Vrij Nederland: de gouden jaren van het linkse levensgevoel* De eerste missie van Van Randwijk was een nieuw Nederland te vormen, waar minder liberalisme in de economische zin een plaats heeft en meer nationale en internationale beheersorganen voor de productiemiddelen bestaan (van Galen 2016). Daarvan maakte hij een manifest, maar alleen *Het Parool* deed mee.

Niettemin was het blad succesvol. *Vrij Nederland* werd na de oorlog het synoniem van de verzetspers. (van Galen 2016) Op 9 mei hield M. R. Randwijk dan ook een bevrijdingstoespraak voor de hele illegaliteit in Amsterdam. Kort na de bevrijding had *Vrij Nederland* een oplage van 300.000 exemplaren, *Trouw* een kwart miljoen.

² De Antirevolutionaire Partij richtte zich tegen de resultaten van de Franse revolutie in 1789. De ARP was dus conservatief ongeveer in de zin van Burke.

Onder leiding van Randwijk was er meer politiek dan journalistiek. Zelf een leraar, wilde hij nu het volk ‘opvoeden’ en zijn antikapitalistische richting vermengde hij met het protestantse geloof. Toen Kees Troost terugkwam uit Duitsland na zijn arrestatie, werd hij wegens zijn politiek te rechtse mening in de redactie van *Vrij Nederland* ontslagen, dus ging hij ook naar *Trouw*.

Een volgende taak en groot thema van *Vrij Nederland* lag in Indonesië. De Tsjechoslowaakse communistische krant *Rudé Právo* sprak over de situatie in Indonesië als over ‘de zwaarste taak van de veiligheidsraad van de Verenigde Naties’ (Mg 1946:3). Tot 1945 behoorde Indonesië, bijna net zo groot als heel Europa, tot het Koninkrijk der Nederlanden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederlands-Indië door Japan bezet en na de oorlog besloten de Indonesiërs de onafhankelijkheid af te kondigen. Er was een plan bij de Nederlandse regering om Indonesië stap voor stap de onafhankelijkheid te geven, maar zo snel wilde de Nederlandse regering in Den Haag dat niet. Daarbij was er overal angst voor geweld van de Indonesische nationalisten en het feit dat ze tijdens de oorlog gedeeltelijk met de Japanners collaboreerden, speelde ook een rol. De Nederlanders hebben daarom in twee zogenaamde politionele acties – in werkelijkheid militaire acties – geprobeerd om Indonesië te behouden en dat verdeelde de meningen in Nederland.

Meestal kozen de Nederlanders geen kant voor de Indonesische revolutie, maar dat was niet het geval bij H.M. van Randwijk. Oorspronkelijk was *Vrij Nederland* tevreden met de mening van Koningin Wilhelmina, dus zelfstandigheid voor Indonesië in het kader van het Koninkrijk der Nederlanden, maar later was hij, na een gesprek met de Indonesische studentenleiders, voor de republiek van Soekarno.

Op 26 juli 1947 publiceerde Van Randwijk het artikel *Omdat ik Nederlander ben*. Daarin schreef hij dat hij een gevoel van schaamte had bij *Het Wilhelmus* toen het aan het begin van de politionele acties van het Nederlandse leger op de radio werd gespeeld, want dat deed hem denken aan mei 1940, met het verschil dat de Nederlanders nu de agressor zijn. Als socialist steunde hij de revolutie en dat kostte *Vrij Nederland* veel abonnementen:

En nu nog, op het moment waarop reeds de kanonnen spreken, wil men ons, Nederlands volk, in deze het geweten en de daadkracht dodende atmosfeer dringen: Een politionele actie, geen oorlog; een beperkt doel, geen volledige bezetting van de Republiek; wapengeweld ter uitvoering van het vriendschapsaccord; de oorlogsdrijvers hun zin gegeven om hun heerschappij te voorkomen! (van Randwijk 1947)

Aan het einde van van Randwijks redacteurschap was de oplage van het blad kleiner dan in de oorlog. Als gevolg daarvan moest Van Randwijk in 1950 aftreden als hoofdredacteur en het tijdschrift werd overgenomen door uitgeverij De Arbeiderspers, verbonden met de SDAP, waardoor de oplage langzaam weer steeg. De grootste concurrentie van *Vrij Nederland* was toen niet *Trouw*, maar het nieuwe *Elseviers Weekblad*, toen sterk rechts georiënteerd (van der Horst 2005: 474)

Een grote rol in de groei van *Vrij Nederland* speelde de nieuwe hoofdredacteur Mathieu Smedts, een katholiek uit Limburg, die de redactie van de krant leidde tot 1969. Hij werd vooral beroemd met de reportages over de inheemse volkeren in de oerwouden van Nieuw-Guinea. Er kwam ook verandering van eigenaar – *Vrij Nederland* werd in 1965 eigendom van de Stichting Weekbladpers, WPG Uitgevers, en bleef dat tot op heden.

Na Smedts werd aan het begin van de jaren zeventig de progressieve journalist Rinus Ferdinandusse hoofdredacteur. Zijn tijdperk was het meest succesvol, qua inhoud, aantal lezers en ook invloed. De journaliste Bibeb, geboren in Nederlands-Indië en oud-gevangene in een Japans kamp, interviewde Remco Campert, Lucebert en Picasso en toen Suriname zijn onafhankelijkheid verkreeg, was daar journalist Gerard Westerlo met zijn reportages, waarin het jonge land in Zuid-Amerika en zijn weg naar zelfstandigheid geanalyseerd werden. Sinds 1960 was ook tekenaar Peter Vos actief met zijn wekelijkse tekeningen van de leeuw. ‘Wij controleren de macht’ zei destijds hoofdredacteur Ferdinandusse. Hij bedoelde de invloed, de watchdog role van de krant en ook de personen in de politiek. In de periode van 1973-77 was Joop den Uyl, voormalig redacteur van o.a. *Vrij Nederland*, minister-president.

In de jaren tachtig waren de gouden tijden voor de krant echter voorbij. En dat gold ook voor de linkerkant van het politieke spectrum in het algemeen. In het Verenigd Koninkrijk was Margaret Thatcher aan de macht, in de VS Ronald Reagan en in Nederland Ruud Lubbers. Medio jaren tachtig zakten de oplagecijfers onder de honderdduizend en de redactie was met een innerlijke crisis bezig. Daarmee daalde ook het aantal advertenties en steeg de prijs. ‘*Vrij Nederland was het blad van de generatie van 1968, het was inmiddels 1981 en er was een hele nieuwe generatie die het blad van haar ouders niet wilde lezen*’ zei Max van Wezel (van Galen 2016), een politiek journalist van *Vrij Nederland*.

Oplagecijfers boven de honderdduizend waren er niet meer. Er was nog een kleine stijging tijdens het hoofdredacteurschap van Joop van Tijn, die beroemd was als een groot politiek journalist die Soekarno en negen Nederlandse premiers interviewde. Van Tijn was bovendien ook bekend van radio en televisie.

Niettemin was de oorzaak van deze daling gedeeltelijk de lagere populariteit van de opiniebladen in het algemeen en het begin van het internettijdperk. Dat loste de redactie op door de verandering van krant naar tijdschrift en vervolgens van weekblad naar maandblad in 2016.

Sinds 1995 is *Vrij Nederland* op internet actief en vanaf 2008 zijn volgens hoofdredacteur Wart Wijndelts alle artikelen die *Vrij Nederland* publiceert, online beschikbaar. In 2018 kwam *Vrij Nederland* met het concept ‘Lees minder, blijf vrij van geest’, waardoor *Vrij Nederland* op zijn website een verhaal per dag produceert en de lay-out van de website verandert. Nu verstrekt *Vrij Nederland* de verhalen ook per whatsapp. Deze verandering kreeg goede feedback en de oplagecijfers stegen. ‘*Onze website is van groot belang voor onze toekomst*, aldus hoofdredacteur Wijndelts.³

³ Mijn eigen correspondentie met Wart Wijndelts, zie Correspondentie

1.6. *Trouw* na de splitsing

Van Randwijk gedroeg zich zeer dominant (van Galen 2016, Bak 1993: hoofdstuk 1, Bootsma 2018) in de leiding van *Vrij Nederland*. Henk Hos, een van de leidende personen in *Vrij Nederland* en verantwoordelijk voor de verspreiding van de krant, was sterk tegen dit gedrag. Teleurgesteld door de ruzies in de krant wegens de politieke oriëntatie, besloot hij, met wat spionagemateriaal, naar Engeland te vluchten. Deze poging was echter niet succesvol en Henk Hos werd opgepakt door de Duitsers en wat later gefusilleerd. De arrestatie van Wim Speelman volgt een maand daarna. Hij werd geïnterneerd in het gijzelaarskamp in Haaren, maar het lukte hem om een raam te breken en korte tijd was hij weer een vrij man.

Deze gebeurtenissen veroorzaakten een sfeer van verdenkingen onder de medewerkers van de krant (Bak 1993: hoofdstuk 1). De redacteurs verwachtten een verrader in hun kring en de mensen die zich bezighielden met de verspreiding waren steeds meer ontevreden met de inhoud van wat ze verspreidden. Ook het feit, dat alle redacteurs die opgepakt werden door de Duitsers zich niet in het communistische kamp bevonden, droeg tot de spanning bij. De verdenkingen bleken zonder reden. De mol in de redactie was een jonge man, die eerst door de *Sicherheitsdienst* opgepakt werd, omdat hij joden hielp en dan gedwongen werd om in het blad te infiltreren (Bak 1993: hoofdstuk 1).

Toen Wim Speelman terugkwam naar de redactie van *Vrij Nederland*, waren de ideologische ruzies al groot. Er was een groep binnen de redactie, die de behoefte van het Nederlandse volk voor een rechts verzetsblad voelde en deze groep, onder wie Wim Speelman, wilde de naam *Vrij Nederland* voor zichzelf. Van Randwijk kwam namelijk later in de redactie en had dus volgens hen geen recht op deze naam. Vooral Speelman was van deze mening, maar Gezina van der Molen, na de oorlog vrouwenvertegenwoordiger bij de Verenigde Naties en die ook in *Vrij Nederland* actief was, heeft hem ervan overtuigd, dat de voortdurende conflicten met Van Randwijk alleen de Duitsers helpen.

Eerst kwam de Oranje-Bode uit, en vervolgens op 18 februari 1943, als tweede nummer van deze rechtse krant, het verzetsblad *Trouw*. Op de eerste pagina werd verklaard, waarom deze krant *Trouw* gaat heten:

‘Trouw. Dit is een van de woorden van onzen taalschat, welke zeer rijk aan inhoud zijn. Trouw zijn betekent: stipt, nauwkeurig, eerlijk, standvastig, zeer gehecht, innig verbonden zijn. Er zijn tijden in het leven, waarin er gemakkelijk schijnt trouw te zijn(...) Er zijn tijden, waar in de diepe zin van dit woord niet of zelden meer wordt onderkend, waarin de zin is vervlakt, waarin waarachtige Trouw schaarsch is.(...)En er zijn ook tijden, waarin trouw zijn zo ontzaglijk veel eischt en ten gevolgen heeft, dat velen het woord haast niet meer durven gebruiken, omdat zij beseffen, dat het handelen ver, zeer ver, blijft beneden het nor, welke in het woord is uitgedrukt. Zulk een tijd beleven wij thans.’ (Zie Bijlage 2)

Verder was daar een sterke veroordeling van het nationaalsocialisme:

‘Zij (de vijand) wil het nationaal-socialisme, het moderne heidendom, aan ons met dwang en geweld opleggen. Zij wil het tegenwoordige Duitse systeem, alhoewel dit geen exportartikel was, hier tot heerschappij brengen. Zij wil de christelijke grondslagen van ons volksleven sloopen, en die van het moderne heidendom ervoor in de plaats legen.’ (Zie Bijlage 2)

Op februari begon ook Sieuwert Bruins Slot bij *Trouw* te werken. Hij was toen voorzitter van de illegale Antirevolutionaire Partij.

Trouw was logischerwijs de concurrent van *De Standaard*, een legale krant die vroeger conservatief christelijk was, onder leiding van de prominente collaborateur Max Blokzijl. Tijdens de oorlog schreef *Trouw* heel vaak tegen *De Standaard*, net zoals tegen *Het Parool* en *Vrij Nederland*, in de ogen van de hoofdredacteuren de linkse media.

Het plan na de bevrijding was om alle faciliteiten van *De Standaard* over te nemen en deze onder dezelfde naam voort te zetten. Bruins Slot zou hoofdredacteur worden. In 1945 vestigde *Trouw* zich inderdaad in het oude gebouw van *De Standaard* om hun werk voort te zetten. Ter gelegenheid van 25 jaar *Trouw* in de jaren 70 heeft *Trouw* dat met humor als ‘kraken’ beschreven, maar er was niemand meer en ze betaalden huur. Dit gebouw was echter tegenover het gebouw van *De Telegraaf*, wat in de toekomst veel problemen en burenruzies met zich meebracht. Nu zit *Trouw* in zijn eigen gebouw en het voormalige pand van *De Standaard* is nu een appartementencomplex, waarop nog ‘de Standaard’ boven de deur staat.

De Standaard stopte echter al een jaar voor de bevrijding (pogingen om het na de oorlog voort te zetten duurden twee jaren zonder succes (Bootsma 2018), en de beslissing was toch al om als *Trouw* verder te gaan, want *De Standaard* werd door *Trouw* sterk bekritiseerd.

Wim Speelman, een van de oprichters van *Trouw*, overleefde de oorlog niet. Hij werd op 29 januari 1945 opgepakt door de Duitsers en kort daarna gefusilleerd. Wegens de distributie en samenwerking met de krant *Trouw* werden meer dan dertig mensen om het leven gebracht, onder wie de verspreiders van de krant, bekend als de 23 van *Trouw*.

Sieuwert Bruins Slot bleef hoofdredacteur van *Trouw*, ook lang nadat *Trouw* geen ondergronds blad meer was. Zijn hoofdredacteurschap betekende ook toenadering van de redactie van *Trouw* tot de illegale ARP. *Trouw* deed mee aan de verkiezingscampagne van Jan Schouten in 1946. Bruins Slot trad echt als baas van de krant op, net zoals Van Randwijk bij *Vrij Nederland*.

Het standpunt van Bruins Slot over Nederlands-Indië was heel anders dan die van Van Randwijk van *Vrij Nederland*. Van Randwijk wilde dat Indonesië onafhankelijk werd, juist omdat hij Nederlander was, zoals hij geschreven heeft, maar Bruins Slot en dus *Trouw* wilden de Indonesische Republiek ‘radicaal opruimen’ en stond aan de zijde van de Nederlandse

soldaten. De soevereiniteitsoverdraging door Koningin Juliana in 1949 beschreef *Trouw* als ‘een zwarte dag’ (Bootsma 2018).

Bruins Slot was niet alleen journalist, maar ook politicus. Hij zat vanaf 1946 in de Tweede Kamer voor ARP, werd fractievoorzitter en was ook aanwezig bij de vergadering van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Daardoor werd *Trouw* een streng christelijk opinieblad. Er waren meer columns dan berichten en meer opinies die Bruins Slot van belang vond (Bootsma 2018). Er was sterke kritiek op het apartheid-regime in Zuid-Afrika en de Amerikaanse aanwezigheid in Vietnam. In 1971 trad Bruins Slot als redacteur af en ging met pensioen. Hij overleed een jaar daarna. Zijn opvolger, Jenze Tamminga, werd pas in 1972 aangesteld.

1971 bracht ook de fusie met de zogenaamde Kwartetbladen, de vier regionale bladen uit Zuid-Holland. De grootste daarvan was *De Rotterdammer*. Toen Bruins Slot aan het einde van zijn redacteurschap poogde om meer progressief te zijn (bovenstaande vraagstukken van Vietnam of Apartheid), bleven de lezers van deze bladen echter conservatief. Bruins Slot heeft ook gezegd, dat *Trouw* een stem zou zijn van de christelijke geest, en niet van de gereformeerde kerk.

Daarbij kwam er ook nieuwe concurrentie bij de christelijke kranten. In 1971 werd het Reformatorisch Dagblad opgericht, verbonden met de SGP. Het Reformatorisch Dagblad vond dat *Trouw* niet meer christelijk en gereformeerd genoeg was en de redacteurs van de regionale Kwartetbladen waren het daar mee eens. *De Rotterdammer*, het *Dordts Dagblad*, de *Nieuwe Haagsche-* en *Nieuwe Leidsche courant*, die verenigd waren als bijlagen bij *Trouw*, hadden lezers in orthodoxe calvinistische gebieden, en deze lezers stapten over op het Reformatorisch Dagblad.

In 1974 fuseerde *Trouw* om economische redenen met de Perscombinatie, waar ook de *Volkskrant* werd uitgegeven. Het pand van *De Standaard* in het centrum van Amsterdam moest *Trouw* verlaten, en verhuisde naar het gebouw van *Het Parool* in de Wibautstraat. Van een christelijke krant verbonden met de politiek veranderde het langzaam in een dagblad met berichtgeving onafhankelijk van een christelijke partij of gereformeerde kerk.

In 1980 hebben de grote christelijke partijen in Nederland, namelijk de ARP, Christelijk-Historische Unie (CHU) en de Katholieke Volkspartij (KVP) zich verenigd in de politieke partij Christen Democratisch Appèl (CDA). Er werd van *Trouw* verwacht dat het een blad conform met deze partij zou zijn. Dat was echter niet helemaal het geval – *Trouw* was gedeeltelijk kritisch ook op deze partij, alhoewel Jenze Tamminga, die nog steeds redacteur was, uit de partijkringen van de ARP kwam. Het doel van *Trouw* was kritisch, maar loyaal te zijn. De affaire met CDA-politicus Willem Aantjes bijvoorbeeld, die in oorlogstijd vrijwilliger was bij de Germaansche SS: *Trouw* heeft hem niet gedekt en ook geen officiële mededeling van het CDA verspreid. De berichtgeving van de verkiezingen in 1981 was ook niet helemaal naar de wens van het CDA. Hoewel het CDA de grootste partij was geworden, was de coalitie van CDA

en VVD de meerderheid kwijt. Het eerste feit stond niet in de kop van het artikel, het tweede wel. (Bootsma 2018)

Begin jaren tachtig was ook de situatie van de papierprijs en advertentiemarkt kritisch. Er moest dus een organisatieverandering komen om de krant efficiënt te houden. Er kwamen bijvoorbeeld innovaties in de abonnementen en bezorging (*Trouw* en *De Volkskrant* werden samen bezorgd). Dat was de verdienste van redacteur-uitgever Herman Spruijt. Er werd ook een taboe doorbroken met contactadvertenties voor homoseksuelen.

In 1984 werd Jenze Tamminga vervangen door Jan Greven, die theologie aan de Vrije Universiteit studeerde. Dit was de eerste hoofdredacteur die geen politicus bij het CDA of de ARP was. ‘Ik geloof helemaal niet in een christelijke krant.’ (Beunders 2018) zei hij, en daarmee begint het tijdperk van *Trouw*, die van protestantse waarden naar een onafhankelijke krant verschuift.

De meningen van Jan Greven over de berichtgeving in de krant waren als volgt:

‘Het nieuws moet zo gepresenteerd worden dat men na een korte lezing ’s ochtends bij is en de confrontatie over actuele onderwerpen met lezers van andere kranten actief kan volgen (en bij voorkeur een stapje voor is). Voor de opbouw van de krant betekent dit bondig nieuws met daarnaast voor latere lezing achtergrondinformatie. Het betekent ook meer dan tot nu toe luchtigheid in een goed geïllustreerde krant. Inhoud en presentatie van het nieuws moeten aansluiten bij de belangstelling en levenswijze van de lezer die wij op het oog hebben, zonder truttig te zijn (Bootsma 2018).

In de tweede helft van de jaren tachtig wordt geëxperimenteerd met de schreefloze letter. De reden daarvoor was *Trouw* een moderne lay-out te geven. Er werd een nieuw lettertype geïntroduceerd: de Frutiger, en met de nieuwe lay-out werd in 1992 de internationale prijs van de Society of Typographic designers gewonnen.

Het einde van de jaren tachtig is verbonden met de oprichting van *Letter en Geest*. ‘In het katern *Letter en geest* gaat *Trouw* nadrukkelijk op zoek naar de onderlinge samenhang van het nieuws. Om als het ware een brug te slaan tussen de elementen die de cultuur bepalen... Met dit nieuwe katern geeft *Trouw* een extra dimensie aan het nieuws.’ is geschreven in de advertentie van *Trouw* in het nummer van mei 1990 (Z.n. 1990a:1). Deze katern is vooral bekend vanwege de reacties op de gebeurtenissen verbonden met islam, multiculturaliteit en migratie. Dat kunnen wij bijvoorbeeld zien bij de criminaliteitsanalyse van autochtonen en allochtonen van Chris Rutenfrans van 14 december 2000. In 1997 kwam Frits van Exter, als eerste niet-christelijke hoofdredacteur. Twee jaar later werd de tweede opiniekatern, *De Verdieping*, opgericht. Sinds 1999 heeft *Trouw* ook zijn eigen website, wat in vergelijking met andere Nederlandse kranten wel wat later is (Z.n. 1999). De mensen verantwoordelijk voor de marketing van *Trouw*, waaronder S. Rietbergen, zagen internet destijds als speelgoed, waarmee geen geld te verdienen is. Er werd een internetredactie opgericht, en een van de eerste internetredacteuren was van mening, dat er geen grote interesse is voor de krant in het geheel, en

dat de surfende mensen meestal naar specifiek nieuws zoeken. Romana Abels, die sinds 1993 bij *Trouw* is en nu politiek redacteur is, zei dat het eigenlijk een minderheid in de krant was, die de website wilde oprichten, en dat ze voor dit idee hard moest vechten.

Er waren alleen een paar duizend mensen per maand die in het begin de website bekeken, maar nu zijn er meer dan 44.509 bezoekers per dag. Met zijn website kan *Trouw* vandaag maximaal 370 dollar per dag verdienen met digitale advertenties (Z.n 2021).

In 2005 veranderde *Trouw* zijn formaat van broadsheet tot compact. Op 2012 heeft *Trouw*, samen met de Belgische krant De Tijd de European Newspaper Award gewonnen (Z.n 2016). Toen had *Trouw* 105 journalisten, 14 fotografen en 14 layouters.

2. Theoretische deel 2: Mediaal-theoretische basis.

2.1. *Medium is the message*. Inleiding in de mediaal-deterministische theorie

Toen er 75 jaar *Trouw* gevierd werd, liet de toenmalige hoofdredacteur in zijn kantoor de herinnering aan de 23 van *Trouw* zien. (Nauta 2018) Deze helden werden door de Duitsers gedood vanwege de verspreiding van het blad en zijn dus het symbool van het verzet in Nederland. Daarbij moet nog een keer Loe de Jong aangehaald worden, namelijk dat de verzetskrant zelf al vanaf het begin vol gedichten en met niet zo veel nieuws erin, het bericht was. In dit geval het gedicht dat Nederland vrij zou zijn en dat er nog mensen zijn, die *Trouw* zijn.

Over deze dimensie van het medium spreekt de mediaal-deterministische optiek. *Medium is the message*, samengevat.” *Medium is the message*” means, in terms of the electronic age, that a totally new environment has been created. The “content” of this new environment is the old mechanized environment of the industrial age. (McLuhan 2003:13) In de taal van Nederland in de oorlog betekent dit, dat de verzetskranten een nieuw milieu hebben gecreëerd, zoals staat in het tweede nummer van *Trouw*: ‘Nederlandse staatswezen, Nederlandse historie, Nederlandse recht en de Nederlandse vrijheid.’

De mediocentrische theorie werd ontwikkeld door de school van Toronto midden jaren zestig, om een theoretische basis te vormen voor de mediale producten in het komende tijdperk van de computers. De hoofdpunten van de theorie zijn echter ook retrospectief in veel opzichten geldig.

Marshall McLuhan was een filosoof en mediatheoreticus uit Canada. Geboren in Edmonton en afgestudeerd in Cambridge, heeft hij samen met zijn collega Harold Innis in Toronto lesgegeven en heeft daar ook het *Center for Technology and Culture*⁴ opgericht, die tot op heden zijn naam draagt. Dit instituut houdt zich nu bezig met onderzoek naar de invloed van techniek op het culturele milieu. Dit thema heeft McLuhan geanalyseerd in zijn boek *Understanding Media*, uitgegeven in het jaar 1964. Al voor de uitvinding van het internet heeft hij een theoretische basis gegeven voor de processen die wij nu met sociale netwerken, memes en online media kennen.

Zijn onderzoek houdt zich echter niet alleen met de toekomst bezig, maar ook met de media van het verleden. McLuhan is van mening dat nieuwe mediavormen, oude mediavormen tot een ‘kunstvorm’ degraderen. Hij illustreerde dit fenomeen aan de hand van de Griekse antieke cultuur en de evolutie van de Homeerse orale mythen tot de literatuurerfenis geschreven in het Griekse alfabet. ‘As our proliferating technologies have created a whole series of new environments, men have become aware of the arts as “anti-environments” or “counterenvironments” that provide us with the means of perceiving the environment itself’

⁴ <https://www.mcluhancentre.ca/>

(McLuhan 2003:14) zei McLuhan in zijn boek *Understanding Media*. Dit kunnen wij ook voor de relatie tussen de Duitse propaganda en de Nederlandse pers gebruiken. De Duitse propaganda was in technologische zin grensverleggend. De films van Leni Riefenstahl of de televisie-uitzending van de Olympische Spelen in Berlijn stonden in deze tijd bijvoorbeeld in contrast met de gestencilde verzetspamfletten. In de eerste jaren van de verzetspers stonden de verzetspamfletten zoals bijvoorbeeld de Geuzenactie, ook vol patriottische gedichten en manifesten, dus vol kunst.

Een voorbeeld is het gedicht *vliegers die genade kennen*, uitgegeven in 1940. Dat was een directe reactie op de Duitse propaganda, namelijk het aanplakbiljet *De Engelse vliegers kennen geen genade*, die op de straten van de Nederlandse steden te zien was. Het affiche zou de Nederlanders moeten waarschuwen de ramen dicht te doen wegens geallieerde bombardementen. Dat deed de auteur (de Rotterdammer A. van Atten onder het pseudoniem Hein van Oranje) van dit gedicht (Mos, Schenk 1975: 196) denken aan het bombardement op Rotterdam en hij stelde de Duitse vliegers, die aan deze aanslag hebben meegedaan, ironisch voor als genadevol.

‘Door middel van aanplakbiljetten tracht men ons te suggereeren: Engelsche vliegers kennen geen genade, zij werpen bommen op vreedzame burgers. Neen, dan de Duitsche vliegers! Die kennen genade! DENK MAAR EENS AAN ROTTERDAM!’

Er kwamen vliegers aangevlogen haast als lammetjes zo zacht,
Die hebben vol van mededogen een bezoek aan Rotterdam gebracht.
Ze lieten daar hun bommen vallen van liefde en tederheid beziel.
De vliegers die genade kennen hebben Rotterdam vernield.’

Deze kunst creëerde een antimilieue. McLuhan (2003:14) gaat verder: ‘art as anti-environment became more than ever the means of training perception and judgement.’

De Duitse bezettingsmacht en vooral de Nazipartij had de allermooiste middelen van media: de films van Leni Riefenstahl in de bioscopen en de eerste pogingen tot tv-uitzending al voor de oorlog, tijdens de Olympische Spelen in Berlijn in 1936. Vele van deze middelen hadden de Nederlandse collaborateurs ook. De NSB bijvoorbeeld had zijn eigen filmdienst, en omdat de camera's van de NSB verloren waren gegaan, moesten de Nederlandse bedrijven Polygoon en Profilti op bevel van de Duitsers meewerken aan propagandafilmpjes voor de NSB. (Blom 2018) Opvallend genoeg hebben ook de Japanners geprofiteerd van het sterke medium van film bij de bezetting van Indië, waar zelfs mobiele bioscopen het Indonesische nationalisme en anti-Nederlandse sentimenten in de samenleving hebben bevorderd (NTR, VPRO 2017).

Dit was een sterke tegenstelling tot de mogelijkheden van het Nederlandse verzet, die alleen op stencilmachines met papier- en inkttekort zijn bladen en pamfletten heeft gemaakt. Allergrootst

is deze verschil duidelijk op de distributie. Het is ook sprake over kunst, want van de bladen bevatten onder andere die patriottische gedichten.

De ondertitel van McLuhan zijn boek *Understanding media is The extensions of men*. Er stond in de inleiding: 'During the mechanical ages we had extended our bodies in space. Today, after more than a century of electric technology, we have extended our central nervous system itself in a global embrace, abolishing both space and time as far as our planet is concerned.' (McLuhan 2003:5) Zo begreep McLuhan, dat elk middel van wat mensen maken is een verlenging van mensen zelf. Media zijn geen uitzondering, juist omgekeerd. Verder wordt daar gesproken over de wapen als over de extensie van een hand. (McLuhan 2003:379)

Daarbij is goed om te herinneren, dat Napoleon de media (toen vooral de kranten) de *Vierde macht* noemde. Dus de media van het verzet waren de krachtige extensie van de handen van de gewone, anders onbewapende Nederlanders, en daarom werden ook van de Duitsers tegen de beheersers van de kranten gevochten als tegen gewapende verzetsstrijders.

De karakteristiek van de krant als een bericht in de zin van the *medium is the message* richt zich op opinië, die het medium draagt. De *Vrij Nederland* droeg eerst de protestantse verzetsbericht, dan na de opkomst van van Randwijk in de redactie richtte zich tegen het kapitalisme en verder, vooral in de jaren zeventig was er klaar link liberale *message* aanwezig. *Trouw* is ook geboren van de innerlijke strijd over het karakter van het algemene bericht van de krant. De protestantse geest ging hierdoor. Dan kunnen wij hier de tendentie observeren, dat het allen een christelijke krant werd en dan het algemene.

De karakteristiek van de medium als *extension of a man* heeft, aan de andere kant wel wat te maken met het uitzicht van de krant. Toen er in 2018 de nieuwe layout van de Vrij Nereland websites voorgesteld werd, was het klaar een poging tot deze extensie van een mens compacter en efficiënter te maken. Er werd ook een schokelement aanwezig: De Nieuwssite die van jou *minder lezen* vroeg.

Bij beide karakteristieken hebben de kleine veranderingen van de details geholpen. En dat is te zien om ook objectief te analyseren aan een structureel-functionalistische optiek.

2.2. Structuur en functie van de krant. Inleiding in het structureel functionalisme

Onafhankelijk van de rol van het medium als een boodschap, heeft een medium zijn innerlijke systeem: de structuur en functie staan in het centrum van de structureel-functionalistische theorie van de perswetenschap.

Het structureel functionalisme is een van de oudste stromingen in de sociologie. Het beschrijft de hele maatschappij als een systeem met een structuur en functies. De encyclopedie van Sociologie beschrijft de theorie als volgt:

'1. de samenleving moet als een geheel worden gezien (holisme), als een sociaal systeem dat uit elementen bestaat; 2. deze elementen (elementen, subsystemen) hangen met elkaar samen en vervullen bepaalde functies ten opzichte van elkaar en het geheel; 3. deze functies kunnen positief (eufunctie) of negatief (disfunctie), opzettelijk (manifeste functie) of

onbedoeld (latente functie) zijn; 4. Elk systeem tracht door aanpassing en controle verandering tot een minimum te beperken, en streeft naar een toestand van dynamisch sociaal evenwicht.’(Nešpor 2018)

Het structureel functionalisme is beïnvloed door de werken van Auguste Comte⁵, maar de vergelijking van een sociaal systeem en de organismen van de natuur, de zogenaamde ‘*organistische theorie*’ werd geïntroduceerd door Herbert Spencer. Deze Britse socioloog is ook de bedenker van het concept van de *overleving van de sterkste*, wat aan Darwin vaak wordt toegeschreven. Herbert Spencer zag de maatschappij als een soort organisch wezen, dat als een geheel kan groeien en dat zelfs zijn eigen dysfunctionele organen overleeft.

In de mediale wetenschap heeft bijvoorbeeld de mediatheoreticus Harold Laswell⁶ zich met deze theorie beziggehouden. Volgens hem zijn de hoofdfuncties van de media: constante observatie van de omgeving, het aangaan van relaties in de samenleving en de overdracht van cultureel erfgoed. (McQuail 2009: 109) Later werd door Wright⁷ ook de plezier- en ontspanningsfunctie toegevoegd. De laatste functie van de media is de overtuigingsfunctie.

De hoofdfuncties van de media zijn volgens de mediawetenschapper Dennis McQuail⁸ echter informeren, correlatie, continuïteit van de maatschappij en ontspanning. Informeren betekent vooral het aanbod van informatie over de wereld en maatschappij, inzicht in machtsrelaties, steun aan innovaties en aanpassing aan de huidige maatschappij. In het geval van de verzetskranten ging het om de aanpassing aan het naoorlogse leven. Dat veroorzaakte ook grote verschillen tussen *Vrij Nederland* en *Trouw* in de volgende twee functies. Correlatie betekent in principe opinievorming en steun van de consensus. De continuïteit heeft te maken met de oorspronkelijke functie van de overdracht van cultuur en algemene waarden. Ontspanning en plezier heeft vooral de functie van afzakkingsmiddel van de sociale spanning in de maatschappij. Deze functie was bij *Vrij Nederland* goed zichtbaar in de jaren zeventig bij de *Detectieve- en Thrillergids*.

Sleutelfunctie in de oorlogstijd was de overtuigingsfunctie. Deze functie wordt gebruikt op het gebied van politiek, economie en religie. Dat was ook de eerste functie van *Trouw* en *Vrij Nederland* in de oorlog en tot nu blijft deze functie belangrijk bij het huidige *Vrij Nederland* en de opiniekaternen van *Trouw*.

Bij het structureel functionalisme is de structurele analyse belangrijk. Deze methode probeert de verschijnselen te analyseren in relatie met het hogere geheel waarvan ze deel uitmaken, evenals de relatie met andere verschijnselen in het systeem. De basis van de structurele analyse werd geïntroduceerd door Talcott Parsons⁹. Een grote stap verder in de structurele analyse werd

⁵ Auguste Comte (1798-1857) Frans filosoof, een van de oprichters van de sociologie

⁶ Harold Laswell (1902-1978) Amerikaans politoloog en communicatiewetenschapper, bedenker van het communicatiemodel (systematisering van de rol van de zender, bericht en ontvanger in het communicatiesysteem)

⁷ Charles Robert Wright (1927-2017) Amerikaans communicatiewetenschapper, die zich bezighield met de structurele analyse van de media

⁸ Dennis McQuail (1935-2017) Britse communicatiewetenschapper. Theoreticus van massamedia.

⁹ Talcott Parsons (1902-1979), Amerikaans socioloog. Hoofdpersoon van het structureel functionalisme.

genomen door Robert K. Merton¹⁰. Zich bewust van de crisis van de sociologie aan het begin van de jaren zeventig waarin te veel stromingen bestonden die te veel problemen wilden oplossen¹¹, vond Merton gedeeltelijk de oplossing in de functionele analyse, die door Parsons was geïntroduceerd. Hij heeft daarbij Churchill geparafraseerd, namelijk dat de kritische analyse de allerergste theoretische richting in de sociologie is, behalve alle andere. (Merton 2000: 79) In zijn *14 uitzonderingen voor structurele analyse* definieerde hij ‘sociale structuur’ als een term, die polymorf en ontwikkelend is. Verder zei hij dat er een verschil is tussen openlijke (manifeste) en latente structuren en functies. De 14 uitzonderingen bevatten ook het feit, dat de sociale structuren ook sociale conflicten en sociale deviaties veroorzaken en dat de structurele analyse, zoals ook andere methoden van de sociologie, niet een perfecte beschrijving van de maatschappij aan kan bieden.

Hoe de structurele analyse in de massamedia kan werken, heeft Charles R. Wright in zijn paper *Functional Analysis and Mass media Revisited* voorgesteld. Hij denkt dat het oorspronkelijke onderzoek van massamedia (inclusief de kranten) structureel functionalistisch was. Om het belang van massamedia als een ‘orgaan van het maatschappelijke lichaam’ te demonstreren, stelde hij twee hypothetische situaties voor. De wereld zonder massacommunicatie en de wereld waar juist geen andere mogelijkheid is om te communiceren dan de massamedia. De eerste bestaat zelden, de tweede bestaat nooit. (Wright 1974: 199) De wereld waar alléén massacommunicatie bestaat, zou een goed voorbeeld van een anti-utopie zijn, maar hoe groter het volume van de massacommunicatie is, des te meer verbonden, dus complex, de maatschappij is. Verder vroeg hij zich af welke invloed een combinatie van massacommunicatie en interpersonele communicatie op de maatschappij heeft, en wat het over de maatschappij zegt. De Nederlanders hadden in de oorlog, zoals andere maatschappijen onder autoritaire leiding, geen vrijheid van meningsuiting, dus de interpersonele communicatie was beperkt. De massacommunicatie is dus gemonopoliseerd.

Dat is cruciaal, want de bedoeling van massacommunicatie (de verzetskranten en bijvoorbeeld Riefenstahls film *Triumph des Willens*) is het geven van een beeld van 1. wat er is 2. wat er belangrijk is 3. wat er correct is en 4. Wat waarmee verbonden is. Aldus de theorie van George Gerbner, zoals voorgesteld in het werk van Charles Wright (1974: 200).

Hoe kan je dan een structurele analyse van media maken? Wright schreef over drie hoofdstrategieën. De eerste onderzoeksstrategie ligt in het analyseren van welke invloed een type van media op de maatschappij heeft. Dat is goed te zien, als een medium (krant, radio of een ander product), om een bepaalde reden niet aanwezig is op een plaats.

Dat was te zien, volgens de studie van Foos en Bisschop, waarover de Financial Times schreef in de wijk Merseyside in Liverpool tijdens het Brexit-referendum. (Bounds 2019) The Sun, de tweede tabloid in het Verenigd Koninkrijk, werd in Merseyside al dertig jaar geboycot. De oorzaak van deze boycot ontstond in 1989 tijdens de ramp in voetbalstadion Hillsborough in

¹⁰ Robert K. Merton (1910-2003) Amerikaans socioloog van Russische komaf. Onderzoeker van structureel functionalisme, bekend vooral door zijn werken over het thema selffulfilling prophecy.

¹¹ Merton sprak over de ziekte van sociologie. Dat betekende dat er te veel stromingen en problemen waren, maar een oplossing in de vorm van normalisering vond hij nog erger.

Sheffield, waar 96 fans van voetbalclub Liverpool FC overleden door verdrukking in het overvolle voetbalstadion. The Sun, deel van de *News Group* van Rupert Murdoch (onder andere ook eigenaar van *Daily Telegraph* en *Daily Mail*) heeft de fans van deze tragische gebeurtenis schuldig gemaakt. Als gevolg daarvan lazen meer bewoners van Merseyside de *Daily Mirror*, die niet tot de persgroep van Ruppert Murdoch bijhoorde.

Deze wijk van Liverpool was voorheen redelijk eurosceptisch: ‘In 1989, 34 per cent of people in Merseyside wanted to leave the EU, against 25 per cent in comparable English counties. In 2004, the figures were 14 per cent and 18 per cent, respectively,’ aldus de Financial Times (Bounds 2019).

Zevenentwintig jaar later heeft James Cameron het referendum over het uittreden van het Verenigd Koninkrijk uit de EU gehouden. Rupert Murdoch zijn persconglomeraat had de anti-EU-meningen in de maatschappij al jaren sterk gesteund en de regelmatige lezers van zijn tabloids werden dan de kiezers die met Brexit akkoord waren. De *Daily Mirror* was anti-brexiteer. Merseyside heeft Remain gekozen, alhoewel de peilingen dicht bij elkaar lagen. Heel Liverpool heeft 58% remain gestemd. Volgens Foos zouden zonder opzegging van The Sun de Merseyside inwoners 40-60% pro-Brexit zijn.

Deze studie heeft niet bewezen, dat als een medium plotseling verdwijnt, dat invloed op de meningen van de bevolking heeft. Hier werd 30 jaar geanalyseerd en ook een vergelijking gemaakt met andere wijken in Engeland, waar deze boycot niet bestond. De conclusie van dit onderzoek is, dat de massamedia alleen op lange termijn invloed hebben op meningen.

De tweede onderzoeksstrategie is volgens Wright de analyse van het moment waarop een nieuw medium wordt geïntroduceerd in de maatschappij. Tot deze strategie behoren de analyses van Tv-uitzendingen op het individu van de jaren 60 en 70. De studie van Michael B. Rothenberg¹² uit 1975 *Effect of television violence on children and youth*, zegt bijvoorbeeld dat een doorsnee Amerikaans kind ongeveer 1000 moorden, verkrachtingen en andere gewelddaden per jaar ziet.

De derde strategie is de institutionele analyse. Dat bestaat uit casusstudies, comparatieve analyses en studies van mediamiddelen, zoals de pers, televisie of omroep in het algemeen. Deze derde strategie werd ook gebruikt bij de analyse van *Vrij Nederland* en *Trouw*.

¹² Michael B Rothenberg, Amerikaanse psychiater en kinderarts.

3. Praktische Deel: Comparatieve Analyse

3.1. Wat betekent 'Multidimensionale comparatieve analyse'?

'Functional analysis is primarily concerned with the consequences of standardized, patterned, and repetitive social phenomena, such as social roles and institutional patterns.' Zo interpreteerde Wright (1974:198) de mening van Merton, namelijk wat voor een verschijnsel met de functionele analyse zou moeten worden onderzocht. Een van de *institutional patterns* is hier de krant van het oorlogsverzet, die oorspronkelijk één institutie was en nu twee stromingen heeft, die zich verschillend ontwikkeld hebben.

Er wordt hier gebruik gemaakt van een case study in de derde strategie, zoals beschreven door Wright (1974:209). Deze case study zal multidimensionaal en comparatief zijn. Multidimensional betekent hier de analyse van de inhoud, evenals de maatschappelijke en politieke achtergrond en lay-out. Dit om te demonstreren hoe media werken *als message* and *extension of a man* volgens McLuhan. Het comparatieve deel bestaat uit de vergelijking van *Trouw* en *Vrij Nederland* op basis van 'comparative analyses of differently organized media,' zoals beschreven door Wright (1974:209).

3.2. De lay-out van de bladen in de loop van tijd

3.2.1. *Vrij Nederland*

Vrij Nederland begon in het ondergrondse milieu op 31 augustus als een gestencilde pamfletserie. 'Elk exemplaar bestond uit vier aan beide kanten betikte vellen, bij elkaar gehouden door nietjes. Het eerste blad was verlucht met een kroontje en de woorden "Nederland voor Oranje" (Gruythuysen 1996:22). Het blad noemde zichzelf 'een strijdblad voor de bevrijding van ons land.' (Redactie [*Vrij Nederland*] 1940) Een leidmotief van dit eerste blad was het voortbestaan van het vieren van de verjaardag van koningin Wilhelmina. De toespraak van de koningin wordt in het geheel in de eerste uitgave afgedrukt. Verder werden de herdenking van de overleden soldaten en de protestnota van generaal Henri Winkelman¹³ tegen de Duitse interpretatie van het bombardement van Rotterdam afgedrukt. Daarnaast stonden in de eerste *Vrij Nederland* ook gedichten ter ere van de koningin. Met de slechte financiële en technische mogelijkheden werden er ongeveer 130 exemplaren gedraaid, alhoewel de groep van Frans Hofker 1001 exemplaren heeft vermeld om de Duitsers te misleiden. (Winkel 2014: 277)

¹³ Henri Winkelman (1876-1952) was de opperbevelhebber van de Nederlandse landmacht tijdens de Duitse aanval. Hij capituleerde en was in krijgsgevangenschap.

In 1940 werden verder vier nummers van *Vrij Nederland* gestencild. Vanaf december 1941 werden de Amsterdamse uitgaven van *Vrij Nederland* niet gestencild, maar gedrukt. (Gruythuysen 1996:79) De regionale kopijen en andere bulletins, waarmee de redactie van *Vrij Nederland* samenwerkte, werden tot het einde van de oorlog gestencild of zelfs getypt.

De lay-out van *Vrij Nederland* wordt het jaar daarna door de Duitsers vervalst, om het blad belachelijk te maken. Deze vervalsingen werden gepubliceerd met een vraagteken achter ‘*Vrij Nederland*’ op de voorpagina. Daarop antwoordde de echte redactie met het uitbrengen van *Vrij Nederland* met een uitroepteken na de titel. (Renders 2003: 10) Op deze tactiek van de Duitsers werd echter snel gereageerd, en er kwamen in de echte verzetskranten, o. a. ook in *Trouw*, regelmatige waarschuwingen.

Al tijdens de oorlog heeft *Vrij Nederland* allerlei thematische bulletins, extra-edities en brochures. In februari 1942 werd de brochure Tenzij... gedrukt, met het thema Jodenvervolging. In de jaren 1943-1944 werden er drie extra nummers uitgegeven: over het komende vredesproces in 1943, over mens en maatschappij en over Nederlands-Indië in 1944.

Nadat de redactie van *Vrij Nederland* de problemen met de transitie tot de legaliteit na de bevrijding had opgelost, verschenen ze als weekblad. De ondertitel in 1947 was ‘onafhankelijk cultureel, sociaal en politiek weekblad’, een jaar later ‘onafhankelijk weekblad’.

De lay-out van toen beschreef *Vrij Nederland* zelf als ‘van tien à twaalf pagina’s op grauw oorlogspapier, vol taaie beschouwingen. (Botje, Cohen 2016). Ook de symbolen van het Huis Oranje en Nederland waren verdwenen.

Toen *Vrij Nederland* twintig jaar bestond, kreeg deze krant ook het beroemde „VN“ logo met een design van Karst L. Zwart. Deze verdween met het hoofdredacteurschap van Frits van Exter in het jaar 2009, maar heden ten dage is ze weer terug.

Typisch voor *Vrij Nederland* was ook de karikatuur van De Zetter. Model voor deze karikatuur stond de echte zetter Stein (Den Tex 1978), die bij *Vrij Nederland* werkte. Deze tekening was gekoppeld aan de rubriek De Zetter, waarin een opzettelijke zetfout stond: bij voorbeeld *Nice versa, Tanks for the memory, Plompidou* of *Keukenmof*. Deze Rubriek was bedacht door de columnist Eli Asser en bestond van 1948 tot 2012.

Met hoofdredacteur Mathieu Smedts (1952-1969) komen er nieuwe en langere reportages, gevolgd door steeds meer professionele foto’s. De beroemde Detective- en Thrillergids verscheen voor het eerst in 1980. In het begin wordt deze katern een keer per maand uitgegeven en daarna, wegens succes, wekelijks.

In de jaren negentig veranderde *Vrij Nederland* langzaam in een tijdschrift. Het eerste format werd overgenomen van het Franse *Libération*. (Botje, Cohen 2010) In de tweede helft van de jaren negentig wordt het format nog kleiner gemaakt en vanaf dat moment wordt *Vrij Nederland* als een tijdschrift beschouwd.

Onder het slogan *Lang leve de inhoud* kwam er een grote redesign van het tijdschrift in 2009. Met de verdikking (van 84 tot honderd pagina’s), vergroting van het formaat en betere

papierkwaliteit. Het oude VN-logo verdween en deze redesign werd ook door een grote reclamecampagne bekendgemaakt.

In december 2016 wordt *Vrij Nederland* een maandblad, steeds meer gelezen op internet dan in de gedrukte versie.

3.2.2. *Trouw*

In vergelijking met de eerste editie van *Vrij Nederland* is de grafische opmaak van de eerste editie van *Trouw* meer professioneel. In werkelijkheid was het nummer van 18 februari 1943 niet de eerste van *Trouw*, want dat was de *Oranjobode*, die gedrukt was met oranje inkt ter gelegenheid van de geboorte van prinses Margriet. Dit speciale nummer had 4 pagina's. Later kwam er nog een *Oranjobode*, op de koninginnedag van 31 augustus 1943.

De scheiding van *Vrij Nederland* en *Trouw* kwam in 1943, en toen was er al geen sprake meer van een gestencild verzetspamflet. De illustratie op de voorpagina was naar de standaarden van oorlogstijd behoorlijk rijk en bevatte het silhouet van Koningin Wilhelmina met drie appeltjes van Oranje. Bij deze appeltjes zijn ook de namen van de prinsessen Irene, Margriet en Beatrix aanwezig. De motieven van de kroon en de ketting zijn gebleven. In de eerste uitgave van *Vrij Nederland* stond in de ruimte van de kettingen NEDERLAND en ORANJE, op de voorpagina van *Trouw* stond GOD ZIJ MET ONS – ook een symbool van de conservatieve en religieuze richting van het blad. Deze voorpagina had *Vrij Nederland* tot december 1944. Daarna werd het vervangen door een grafisch eenvoudiger voorpagina, die meer op andere kranten leek. Dit werd als eerste voorgesteld in het decembernummer gewijd aan het overlijden van Hendricus Colijn, een prominent vooroorlogs politicus van de ARP. Het logo werd gemaakt door Daan van Driel (zie bijlage 2).

De eerste editie stond, zoals ook in de eerste *Vrij Nederland*, vol gedichten, kunst en patriottische oproepen, maar in de rubriek *U moet weten* waren al korte berichten, bijvoorbeeld over het aantal arbeiders die verplicht naar Duitsland moesten. Tijdens de oorlog werden ook speciale nummers uitgegeven, zoals bij *Vrij Nederland*. In december 1943 verscheen het eerste Indië-nummer, in de gewone layout met 16 bladzijden. Deze werd ook in het Engels uitgegeven, met 13 pagina's. Ook in daaropvolgende nummers verscheen wel wat in het Engels, vooral in de tijden van de bevrijding. Meestal waren dat dankbetuigingen aan de bondgenoten. Er waren verder geen artikels in een vreemde taal, met uitzondering van de paginaruil met het Zuid-Afrikaanse dagblad *Die Burger*, waar in december 1963 teksten in het Afrikaans stonden, waarnaar al maanden voor uitgave wordt verwezen. Het thema van de paginaruil was de discussie over apartheid in Zuid-Afrika.

Nadat in de naoorlogse tijd *Trouw* de plaats van de krant *De Standaard* letterlijk overnam, was er geen sprake over verandering in weekblad. In tegenstelling tot *Vrij Nederland* bleef *Trouw* een dagblad, later ook met veel opiniekaternen. Sieuwert Bruins Slot bleef aan als hoofdredacteur tot 1971 en het logo van Daan van Driel wordt na zijn redacteurschap ook veranderd. In het nummer van 21 juni 1971 werd een nieuw logo, van Gerard Unger gepresenteerd, die al lijkt op het logo dat *Trouw* tot op heden gebruikt. Tijdens de fusie met de Kwartetbladen (Nieuw Haagsche Courant, de Rotterdammer, Nieuwe Leidsche Courant en het

Dordtse Dagblad) mochten de namen van twee van deze bladen ook niet op de voorpagina ontbreken. Zo moest op voorpagina van de krant in 1975 *Trouw* met *Nieuwe Haagsche Courant* en *Nieuwe Leidsche Courant* staan. Op andere pagina's stond *Trouw/Kwartet*. Toen de Kwartetbladen overgenomen werden door *Trouw*, werd op de voorpagina weer alleen *Trouw* vermeld.

In 1986 werd beslist om over te stappen op de schreefloze letter. Het nieuwe lettertype Frutiger, uitgevonden door de Zwitser met dezelfde naam, werd voorheen ook gebruikt voor de belettering van de luchthaven Charles de Gaulle in Parijs.

In 1996 stonden de allereerste kleurenfoto's op de voorpagina van de krant, namelijk van Koerdische vluchtelingen aan de Turks-Iraanse grens van fotograaf Werry Crone (Bootsma 2018). Werry Crone was ook de eerste fotoredacteur bij *Trouw*.

In 2005 wordt *Trouw* als eerste landelijke krant verkleind van Broadsheet tot Tabloid. Door mediaonderzoek.nl (Wiegman 2004) wordt deze verandering als volgt beschreven:

‘Behalve het formaat zal *Trouw Compact* zich onderscheiden door een grotere leesletter, meer gebruik van kleur, foto's, infographics en een gevarieerdere presentatie. Artikelen worden niet per se korter, maar toegankelijker op verschillende niveaus: zowel voor degenen die in korte tijd de essentie van nieuws en achtergronden tot zich willen nemen als voor degenen die zich daar verder in willen verdiepen. Omvang en formule van de krant blijven verder hetzelfde. ‘

3.3. De lay-out van de websites in de loop van tijd

‘Binnenkort komt hier de website van *Vrij Nederland*. Of het nu gaat om politiek, maatschappij of cultuur... u denkt net even iets verder. Want u wilt scherp blijven, het naadje van de kous weten en intellectueel uitgedaagd worden. *Vrij Nederland* gaat online, zodat u iedere week op de hoogte wordt gebracht van wat *Vrij Nederland* u te bieden heeft. Wij hopen over enige tijd operationeel te zijn. Graag tot dan.’

Deze mededeling verschijnt op de internetsite vn.nl in 2003 en het is ook de alleroudeste gearchiveerde¹⁴ website van *Vrij Nederland*. Volgens hoofdreacteur Wijndelts is *Vrij Nederland* echter met zijn website in 1995 begonnen.¹⁵

Bij *Trouw* begon de internetgeschiedenis in 1999. De eerste krant in digitale vorm in Nederland was volgens de *Kroniek van de Nederlandse Dagblad- en Opinipers* echter het Eindhovens Dagblad, in december 1994. In juli 1995 werd NRC Handelsblad als eerste landelijke krant op het internet gezet. (van de Plasse, Verbei 2005 :120) Op 19 maart 1999 heeft Jaap de Berg¹⁶ (de Berg 1993) de grafische beginselen van *Trouw* als volgt beschreven:

¹⁴ Geanalyseerd door the Wayback Machine, de tool van de Amerikaanse stichting Internet archive, die de oude kopieën van websites bevat. Voor vn.nl (Vrij Nederland) zijn daar 378 gearchiveerde kopieën, voor trouw.nl (Trouw) bevat het archief 40.444 kopieën

¹⁵ Het internetarchief bevat alleen de websites vanaf 1996.

¹⁶ Jaap de Berg, tegenwoordig journalist bij Trouw en 1998-2002 medehoofdredacteur met Frits van Exter.

‘Het elektronische *Trouw* is nog geen drie maanden oud. Flamboyant is de aanblik niet. De sobere, rustige site, helder en zonder overdadig kleurgebruik vormgegeven, mikt op tekstlezers die liever niet worden afgeleid door veel flitsende toeters en bellen. Wel door advertenties? Tja, dat wel, want in de elektronische wereld gaat zelfs de zon niet voor niets op.’

Van het begin wordt om financiële redenen niet de hele krant gratis op internet gezet. Er werden echter enkele artikelen van de gedrukte krant gekozen om op internet te plaatsen.

De website vn.nl van *Vrij Nederland* werd in 2003 stap voor stap tot leven gebracht. In tegenstelling tot *Trouw* werd de meest dominante kleur van de website van *Vrij Nederland* rood. Ook zijn politieke richting liet *Vrij Nederland* in de lay-out van zijn website zien. Er was een teller aanwezig die aangaf hoeveel dagen nog overblijven tot het einde van de regering George W. Bush in de Verenigde Staten. De oorlogsgeschiedenis werd hier ook niet helemaal vergeten. In de sectie ‘over vn’ werd in het Nederlands en in het Engels kort verteld, hoe *Vrij Nederland* zijn beginselen in de verzetskrant vond. (Zie bijlage 3).

Trouw besteedde meer aandacht aan het verzetserfgoed. Vanaf 1999 stond een link op een apart, door de krant gemaakt online archief www.illegalertrouw.nl. Hier kon men alle nummers van de illegale *Trouw* vinden. Deze website was tot 2019 actief, en is nu gearchiveerd. Nu zijn alle nummers van *Trouw* van 1946 tot 1995 te vinden op Delpher.nl, een digitaal kranten-, boeken- en tijdschriftenarchief van de Koninklijke Bibliotheek.

In tegenstelling tot de digitalisering van *Trouw*, gaat dit proces bij *Vrij Nederland* langzamer. Alhoewel door de Koninklijke Bibliotheek in 2017 een overeenkomst met *Vrij Nederland* werd gemaakt¹⁷ over de digitalisering van het archief, zijn tot op heden de oude nummers van *Vrij Nederland* zelden op [Delpher](http://Delpher.nl) geplaatst. Sommige regionale versies uit de oorlog zijn wel op Delpher.nl¹⁸ te vinden, maar het project van de digitalisering van de naoorlogse nummers van *Vrij Nederland* is nog niet voltooid.

De website van *Vrij Nederland* was in 2003 vrij overzichtelijk met twaalf secties in het menu aan de linkerkant. (zie bijlage 3) Onder de sectie ‘homepage’ stond de inhoud van het volgende nummer (sectie ‘in dit nummer’) en de sectie ‘opinie’. Onder deze rubriek stonden weblogs met speciale inhoud, die niet in de krant stond en Dossiers, waarin thema’s zoals de Nederlandse onderwereld en de Tamiltijgers diepgravend behandeld werden. Dit werd gevolgd door de Abonementssectie, waar de abonnementsaanbiedingen voorgesteld werden van *Vrij Nederland*. De laatste drie secties waren de algemene informatie, de redactie en contact.

In 2006 stond onder ‘Opinies’ nog ‘VN in actie’ en ‘VN in debat’. ‘VN in actie’ was een overzicht van de culturele activiteiten, zoals bijvoorbeeld het kerstdiner met Arnon Grunberg, of verschillende vertoningen. ‘VN in debat’ was de rubriek die zich bezighield met het organiseren van discussies in studentensteden. Een van de debatten in 2006 was bijvoorbeeld een debat met als thema *De Erfenis van Fortuyn* in Leiden.

Bij *Trouw* stond in 2003 het hoofdmenu ook aan de linkerzijde. In tegenstelling tot *Vrij Nederland* bevat het menu van de digitale *Trouw* meer links en secties (zie bijlage 4). In het bovenste deel van het menu, behalve ‘voorpagina’ link op homepage, waren er 4 thematische secties (zorg en gezondheid, opvoeding en onderwijs, religie en filosofie, natuur en milieu, nieuws en achtergronden). Daaronder stonden nog andere secties van het menu (in totaal 37 links), verdeeld door rubrieken, opinie, extra en diensten.

Onder deze links stonden ook twee kleine banners voor de advertenties. Een grote banner stond nog in de kop van de pagina. De advertentieruimte was groter bij VN, waar de commerciële recensies van de boeken op de homepage stonden. In 2005 werd de website met het menu onder de kop geïntroduceerd. Een grotere redesign kwam in samenhang met de verandering van het gedrukte tijdschrift in 2009.

Sindsdien werd het webdesign van de digitale versie van *Vrij Nederland* steeds minimalistischer.

In 2018 kwam ook het concept *Minder lezen, blijf vrij van geest*, dat op de website een verhaal per dag bracht. Ook de website was vernieuwd, en er was ook toen een klokje aanwezig, dat aangaf, hoeveel tijd de lezer nodig zou hebben voor het lezen van het artikel.

Ook *Trouw* onderging veranderingen. Zoals bij *Vrij Nederland* hing dat samen met het redesign van de gedrukte versie. In 2005 werd ook een redesign van de digitale lay-out gemaakt en *Trouw* verloor ook zijn blauwe achtergrondskleur. Net zoals bij *Vrij Nederland* staat het Menu nu onder de kop en is het vereenvoudigd. In 2008 kreeg de site een witgrijs design. Een gedeeltelijke terugkeer naar blauw-wit wordt gemaakt in 2011, kleine en gedeeltelijke veranderingen kwamen vervolgens elk jaar. Grotere veranderingen werden in 2017 en 2019 gemaakt. In 2019 ontving *Trouw* de prijs van *Website van het jaar* in de categorie Nieuws.

3.4. *Vrij Nederland* en *Trouw* in de statistiek: oplagecijfers en losse prijzen

Alhoewel beide kranten al in de tweede helft van de oorlog pogingen hebben ondernomen om een normale betaalde krant te maken, was er van concurrentie pas na de oorlog sprake. Beide kranten waren succesvol: *Trouw* werd met een oplage van een kwart miljoen¹⁹ de nieuwe *De Standaard* van Abraham Kuyper en *Vrij Nederland* als een weekblad met honderdduizenden lezers wordt voor de gewone Nederlander symbool voor alle voormalige verzetskranten. (van Galen 2016)

Tussen de jaren 1945-1949, toen het Indonesische vraagstuk actueel was, verloor *Vrij Nederland* massaal lezers wegens de meningen van Van Randwijk. Hij was sterk voor de onafhankelijkheid van Indonesië en de aanwezigheid van het Nederlandse leger vond hij historisch ontoelaatbaar.

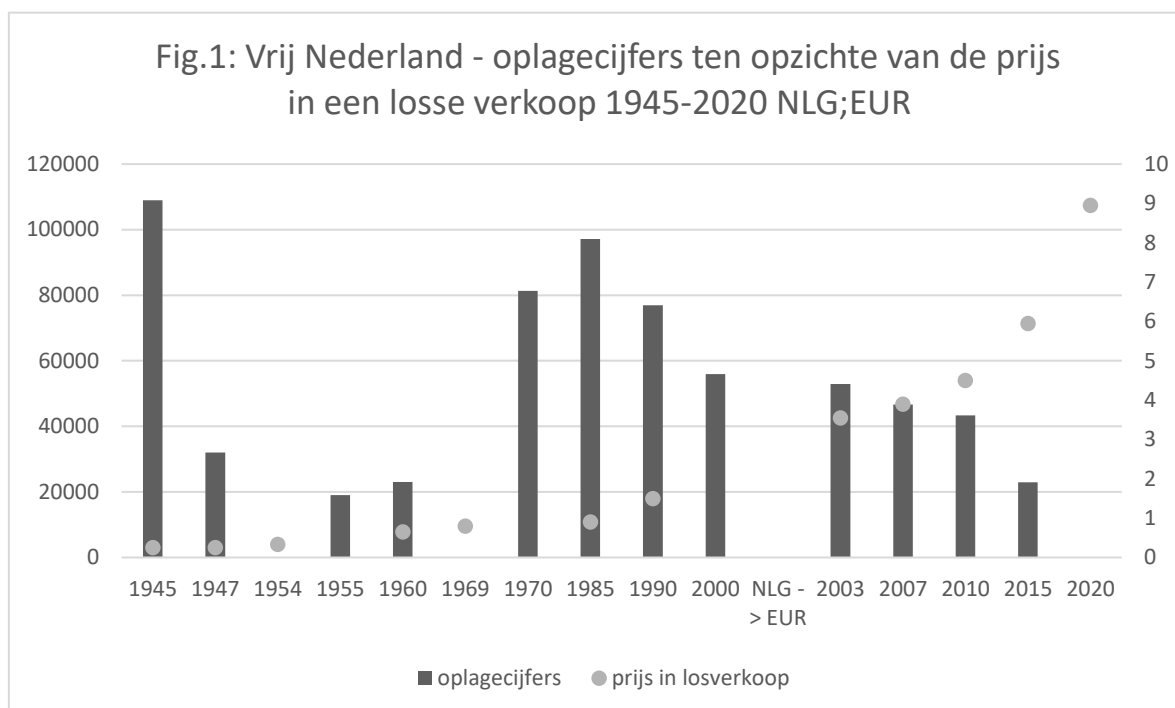
De situatie verbeterde in de jaren zestig en zeventig, toen *Vrij Nederland* de lezers van katholieke, liberale en socialistische zuil gewonnen had, terwijl *Trouw* onzeker was over de eigen positie als een protestantse krant. Dat werd veroorzaakt door de liberale meningen van Bruins Slot op de vraagstukken van de oorlog in Vietnam en Apartheid en later door het hoofdredacteurschap van Jan Greven.

Katholieke lezers waren aangetrokken door de persoon van Mathieu Smeedts, een katholieke correspondent van de Volkskrant in Londen. Bovendien vindt de opkomst van *Vrij Nederland* plaats in de periode van de rooms-rode coalitie, namelijk de kabinetten Drees. ‘Is het toeval, dat de bewindvoerders van *Vrij Nederland* in 1954, op zoek naar een nieuwe hoofdredacteur, uitkomen bij een katholieke journalist? Of is het een plaagstoot naar de roomse clerus?’ schreef van Galen. Verder beschreef van Galen dit als een opzet en poging de katholieken uit hun moederkerk los te weken. (van Galen 2016)

De lezers uit de liberale zuil komen terecht bij *Vrij Nederland* door de inhoud en ook door de politieke veranderingen in de jaren 60 en 70. Bij beide groepen lezers was het typisch, dat zij progressief waren. In vergelijking daarmee stapten in de jaren 70 de lezers van *Trouw* over naar meer conservatieve kranten, zoals het Reformatorisch Dagblad.

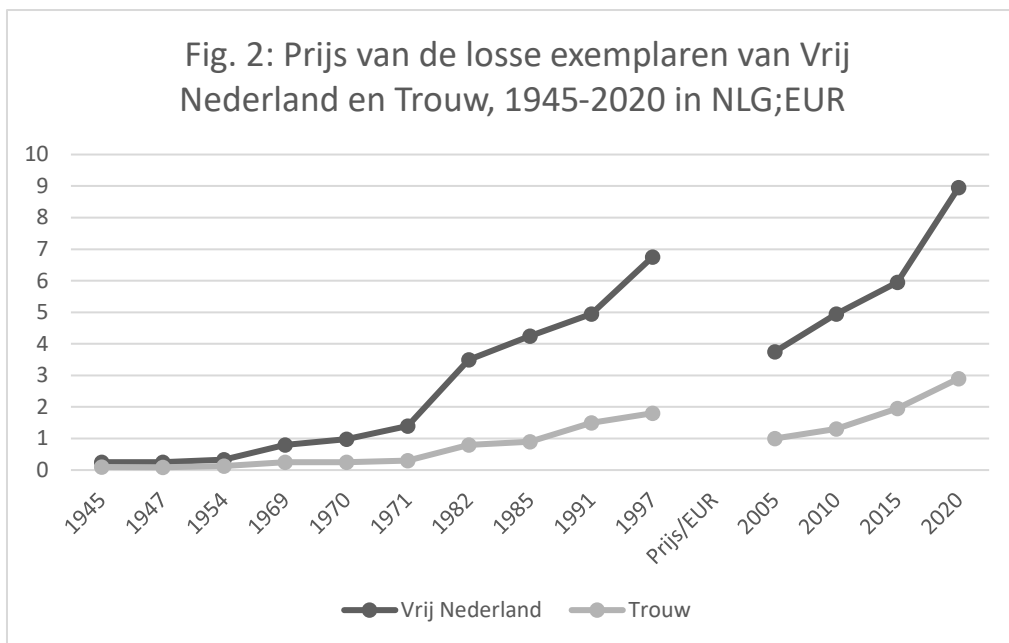
De oplagecijfers van beide kranten daalden ook door verschillende oorzaken, namelijk de introductie van de televisie in de jaren vijftig en van internet in de tweede helft van de jaren negentig. Deze daling is typisch wereldwijd. (Z.n. 2020)

Het diagram (Fig.1) vergelijkt de oplagecijfers en de losse verkoop van *Vrij Nederland*. De daling in 1945 is veroorzaakt door het einde van de oorlog en de meningen van Van Randwijk op het vraagstuk van Indonesië. De jaren 60 en 70 waren 'gouden jaren' (van Galen 2016), de daling in latere jaren is veroorzaakt door een decennium van Thatcherisme (kabinet Lubbers), komst van het internet en the *decline of newspapers* (Z.n 2020a).

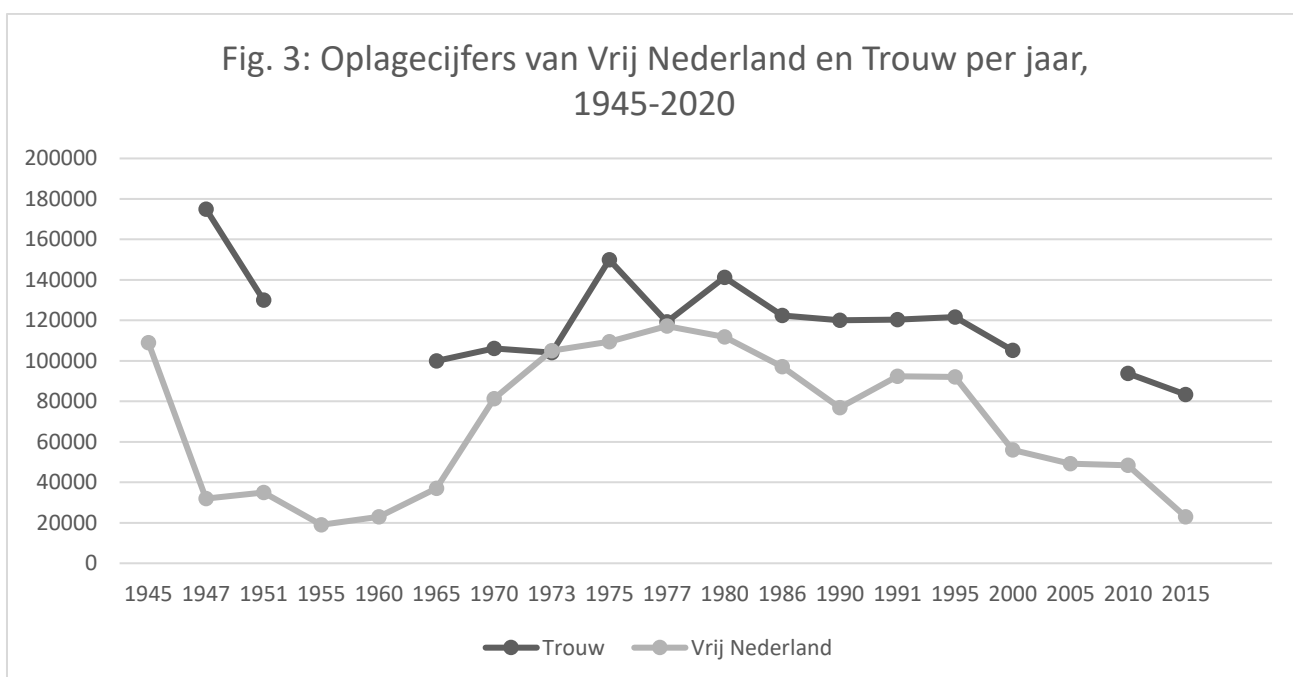

Bronnen: Z.n. 2021, Zn. 2021a, van de Plasse, Verbei 2005, losse exemplaren van Vrij Nederland). In de ontbrekende jaren data niet beschikbaar (eigen grafiek).

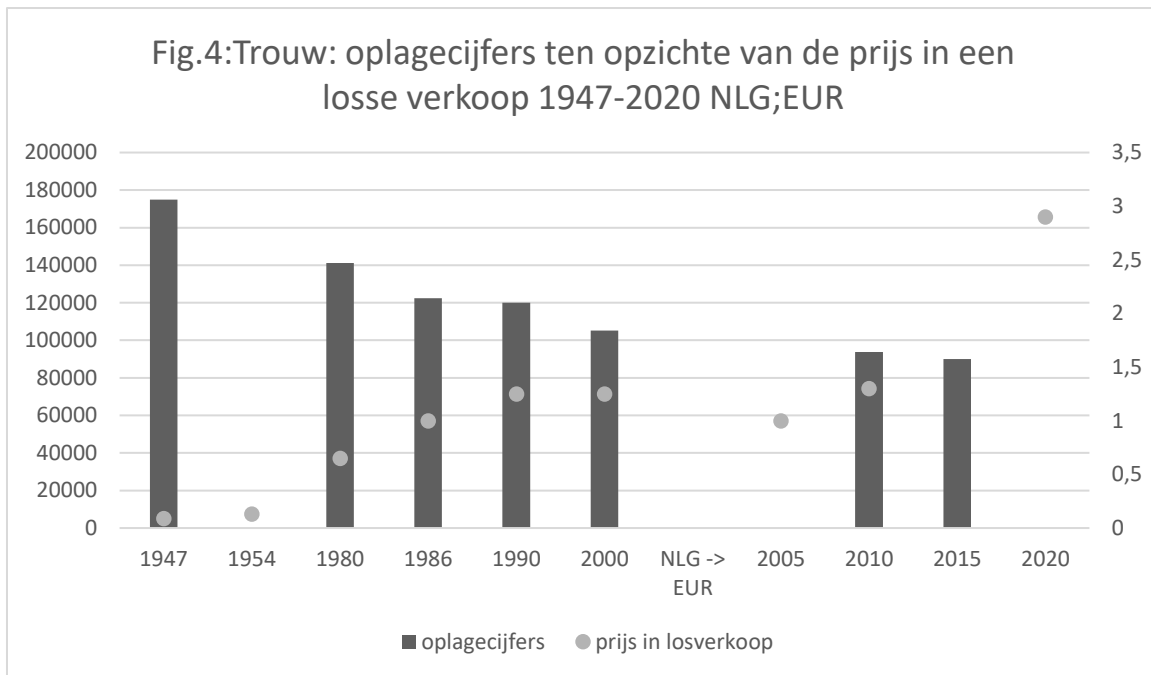
De tweede grafiek (Fig.2) vergelijkt *Vrij Nederland* en *Trouw* in prijzen. *Vrij Nederland* was na de oorlog een weekblad, sinds 2016 een maandblad, *Trouw* een dagblad. De prijsstijging van *Vrij Nederland* in de jaren negentig wordt veroorzaakt door de transformatie van een krant tot tijdschrift. In de derde grafiek is goed de prijsstijging van *Vrij Nederland* aan het begin van de jaren zestig te zien, maar de komst van Lubbers in 1982 bracht in samenhang met de tendentie van Fig. 1. Een daling met zich mee. In de tijden van Lubbers leven de oplagecijfers van *Trouw* echter stabiel. De komst van het internet veroorzaakte een snelle oplagedaling van beide bladen. De prijzen stegen echter. De ontwikkeling van de prijzen en oplagen is dan een bewijs van het eerder besproken *the decline of newspapers*. Opiniebladen zoals *Vrij Nederland* vechten sindsdien om hun voortbestaan.

Bron: Losse exemplaren van Trouw en Vrij Nederland uit aangegevene jaren. (eigen grafiek)

In de ontbrekende jaren data niet beschikbaar Bronnen: Z.n 2021, Z.n. 2021a, van de Plasse, Verbei 2005, Bootsma 2018, de Telegraaf 1961,1971 Volkskrant 1973, 1976, 1995, Algemeen Dagblad 1986, 1988 (eigen grafiek).

Bron: Z.n 2021, Z, n. 2021a, *Trouw* 1947,1954,1980,1986,1990,2000,2005,2010,2015,2020, In de ontbrekende jaren data niet beschikbaar. (eigen grafiek)

Vrij Nederland is niet het enige opinieblad dat nu om zijn voortbestaan vecht. Voor andere Nederlandse opiniebladen, onder andere Elsevier, is de situatie ook kritiek. ‘Ooit floreerden de opiniebladen, maar inmiddels worstelen de meeste om te overleven. Hun functie is deels overgenomen door kranten en online platforms. Uitzondering is *De Groene Amsterdammer*; dit blad, ooit een zorgenkindje, doet het juist goed,’ (Becker 2019) schreef een journalist van *Trouw* Sander Becker, toen redacteur Wijndelts grote bezuinigen moest doorvoeren, waaronder ook het ontslaan van een groot deel van de redactie.

Het grootste deel van de winst wordt behaald uit de advertenties en de digitale versies. Zowel *Vrij Nederland* als *Trouw* hebben nu paywall, en daarom moet meneen abonnee zijn, om de inhoud van het medium online te kunnen consumeren. Vanaf 2017 werd bij *Vrij Nederland* een ‘metered paywall’ geïnstalleerd. Deze tool zorgt ervoor, dat een niet-abonnee maximaal 3 artikels kan lezen. *Trouw* heeft sinds 2017 een paywall, die 7 artikels gratis laat lezen.

3.5. Hoofdpersonen

In de volgende opsomming bevinden zich twaalf personages, die aan *Vrij Nederland* en *Trouw* verbonden waren. Hoewel *Vrij Nederland* als een protestantse krant is begonnen, werd hij ontwikkeld door een links medium. De personen, die actief waren in *Vrij Nederland*, kwamen vaak uit het kunstmilieu, radio, cabaret of tv, zoals Jaap van Tijn en Rinus Ferdinandusse. Ook Henk van Randwijk was aan het einde van zijn hoofdredacteurschap te zien op tv. Ze kwamen vaak op TV.

Zeer typisch voor de leidende personen van *Trouw* was, dat zij aan de Vrije Universiteit afgestudeerd waren: Jan Greven, Gezina van der Molen, Wim Speelman en ook Sieuwert

Bruins Slot. Dat is geen toeval: de Vrije Universiteit is de hoofdinstituut van het Protestantse conservatieve onderwijs in Nederland.

De eerste naoorlogse hoofdredacteuren, H.M. van Randwijk en Siewert Bruins Slot, hebben zekere overeenkomsten in karakter. Beide hadden politieke ambities en waren meer mannen van opinie dan van berichtgeving en journalistieke inhoud. Oorspronkelijk waren zij geen journalisten. Bruins Slot was advocaat en Van Randwijk werkte in het onderwijs. Beide hoofdredacteuren ontwikkelden hun eigen definitie van gerechtigheid, beïnvloed door hun politieke richting. Van Randwijk ontwikkelde zijn linkse meningen in de crisis van de jaren dertig. Toen was Siewert Bruins Slot burgemeester en een politicus van de ARP.

Na de oorlog hebben zij beide hun mening over wereldwijde politieke zaken in hun kranten gegeven. Met hun meningen op verschillende politieke vraagstukken waren de lezers het niet eens. Ten eerste was Van Randwijk voor de Indonesische onafhankelijkheid. Bruins Slot was tegen de apartheid in Zuid-Afrika en tegen het imperialisme van de VS.

Frans Hofker (1921-2000)

Frans Hofker was een protestantse verzetsstrijder en de oprichter van het oorspronkelijke *Vrij Nederland*. In de oorlog was hij werkzaam als een typist op de Herengracht in Amsterdam. Met een groep vrienden had hij een stencilmachine, waarop zij de eerste *Vrij Nederland* gedraaid hebben. Later heeft hij *Vrij Nederland* overgelaten aan Kees Troost. In 1941 werd hij gearresteerd en tot zes jaar dwangarbeid in Duitsland veroordeeld. Na vier jaar is hij gevlucht. Vanaf 1961 woonde hij in Delft, waar hij in 2000 overleden is. (Stift 2019)

In tegenstelling tot andere mensen, die in dit deel voorgesteld werden, was hij vooral een verzetsstrijder en geen echte journalist. Toen *Vrij Nederland* een echte verzetskrant werd, is het hem boven het hoofd gegroeid. (Bak 1993: hoofdstuk 1).

Wim Speelman (1919-1945)

Wim Speelman was een protestantse redacteur bij *Vrij Nederland* en een van de medeoprichters van *Trouw*. Voor de oorlog studeerde hij aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Vanaf 1941 was hij actief bij *Vrij Nederland* en na het meningsverschil met hoofdredacteur H. M. van Randwijk, begon hij met *Trouw* waar hij zich met de verspreiding bezighield. Hij werd in 1942 door de Duitsers gearresteerd, maar het lukte hem om te ontsnappen. In 1945 werd hij voor de tweede keer in Amsterdam gearresteerd en daarna gefusilleerd. Post mortem ontving hij het Verzetskruis en hij werd in Bloemendaal begraven. (Bak 1993: hoofdstuk 1) Hun politieke meningen waren tegengesteld aan de ideeën van H. M. van Randwijk, en dat leidde tot de splitsing van de verzetskrant.

Gezina van der Molen (1892-1978)

Gezina van der Molen was een rechtsgeleerde, journaliste en verzetsstrijder in de Tweede Wereldoorlog. Zij heeft een cruciale rol gespeeld in de oprichting van *Trouw* en naar haar initiatief heet het dagblad zo. (Bak 1993: hoofdstuk 1) Voor de oorlog schreef zij voor een christelijk blad, De Amsterdammer. Naast het werk voor *Trouw* heeft zij ook meegewerkt aan de jodenhulp. In 1952 wordt zij vertegenwoordiger van de vrouwen bij de Verenigde Naties.

Hendrik Matheus (Henk) van Randwijk (1909-1966)

H. van Randwijk was een leraar, verzetsman en krantenredacteur met socialistische tendenties. Voor de oorlog was hij hoofd van een lagere school en in de jaren 1941-1950 hoofdredacteur van *Vrij Nederland*. In deze functie diende hij als een linkse activist, die zich vooral op de onafhankelijkheid van Indonesië richtte. Over dit thema schreef hij in 1947 het artikel *Omdat ik Nederlander ben* waarin hij de Nederlandse aanwezigheid in Indonesië veroordeelde. Na het hoofdredacteurschap van *Vrij Nederland* was hij televisiecommentator en columnist bij *De Groene Amsterdammer*. Hij overleed aan een hartaanval in Purmerend in 1966.

Sieuwert Bruins Slot (1906-1972)

Bruins Slot was een rechter, journalist, verzetsstrijder en politicus in de Antirevolutionere Partij. Hij was 27 jaar hoofdredacteur van *Trouw*. Bruins Slot studeerde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij was ook een van de medeoprichters van deze krant. Zijn vader was burgemeester van Schiermonnikoog en voor de oorlog was hij burgemeester van Adorp. Naast redacteur van *Trouw* was hij ook de leider van de illegale ARP in de jaren 1943-45.

Na de oorlog had hij ook verschillende politieke functies: hij heeft het aanbod van de ministeriepost van Binnenlandse Zaken geweigerd en later was hij actief in de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. In 1945 ontving hij de Medal of Freedom van de regering van de Verenigde Staten. Hij overleed in Haarlem in 1972.

Mathieu Smedts (1913-1996)

Mathieu Smedts was een katholieke schrijver, hoofdredacteur van *Vrij Nederland* en een verzetsman. Alhoewel hij in de oorlog niet als journalist actief was, was hij actief bij het socialistische verzet en pilotenhulp. Na de oorlog werkte hij als correspondent in Londen voor *De Volkskrant*. Bij *Vrij Nederland* was hij hoofdredacteur in de jaren 1955-1969. De keuze van de katholieke redacteur werd opzettelijk gemaakt door Arbeiderpers om de katholieke lezers voor zich te winnen.

Rinus Ferdinandusse (1931)

Rinus Ferdinandusse is een linkse schrijver en redacteur. Van 1969-1991 was hij hoofdredacteur van *Vrij Nederland*. In zijn studentenjaren was hij hoofdredacteur van *Propria Cures*, het oudste studentenblad van Nederland. Hij is ook bekend als cabaretier en schrijver. Tot zijn bekendste werken behoort het boek *Naakt over de schutting* uit 1996.

Jan Greven (1942)

Jan Greven is een Nederlandse schrijver en theoloog werkzaam in Congo en op de Vrije Universiteit en was hoofdredacteur van *Trouw* tussen 1984 en 1997. Onder zijn leiding werd *Trouw* van een conservatief-protestants dagblad tot een ontzuilde krant gemaakt.

Bibeb, pseudoniem van Elisabeth Maria Lampe-Soutberg (1914-2010)

Bibeb was een journaliste, vooral bekend als maker van interviews voor *Vrij Nederland*. Voor de oorlog accepteerde zij een baan als journaliste voor *Medan Post* in toenmalig Nederlands-Indië en daardoor moest zij de Tweede Wereldoorlog overleven in een Japans interneringskamp.

Vanaf de jaren vijftig maakte zij beroemde interviews, onder andere met Roald Dahl, Brigitte Bardot en Picasso.

Gerard van Westerloo (1943-2012)

Gerard van Westerloo was een journalist van *Vrij Nederland*. Samen met Bibeb was hij een leidende persoon in de jaren 1969-1991. Later werd hij hoofdredacteur van *De Groene Amsterdammer*. Hij was vooral bekend door reportages (vooral met Suriname als thema, maar ook bijvoorbeeld over de opkomst van Pim Fortuyn) en boeken. ‘Wie zijn grote reportages (hij noemde 101 getikte vellen zijn persoonlijke record) las, begreep waar het om draaide in de journalistiek: echte verhalen over echte mensen, prachtig geschreven op basis van uitputtend onderzoek,’ schreef *Vrij Nederland* (van Exter 2012) ter gelegenheid van zijn dood.

Joop van Tijn (1938-1997)

Van Tijn was hoofdredacteur van *Vrij Nederland* in de jaren negentig. Hij verscheen ook in televisieshows en op de radio. Net als Bibeb zat hij ook in een Japans integreringskamp. Hij is als een bohémien bekend. Voordat hij bij *Vrij Nederland* werkte, interviewde hij bijvoorbeeld Soekarno.

Het Artikel Vele levens van Joop van Tijn van Botje en Cohen (Botje, Cohen 2007), uitgegeven in *Vrij Nederland*, beschrijft Joop van Tijn als een excentrieke man. (In 1974 zei hij voor het eerste keer het woord “neuken” op de Nederlandse televisie). Hij overleed onverwacht in 1997 aan een slokdarmtumor.

Perdiep Ramessar (1987)

Perdiep Ramessar is een voormalig journalist van *Trouw* geboren in Paramaribo. Hij schreef over multiculturalisme, islam en mensenhandel. Hij werd vooral bekend om zijn slordige werk met bronnen en het verzinnen van namen en verhalen. In 2014 kreeg hij een Diwali award voor zijn journalistieke werk. In hetzelfde jaar duikt de waarheid over zijn brongebruik op. Als gevolg daarvan moest *Trouw* 126 artikels van Ramessar verwijderen.

Frits van Exter (1955)

Van Exter is een journalist die hoofdredacteur was van zowel *Trouw* (1998-2007) als van *Vrij Nederland* (2008-2015). In 2020 was hij voorzitter van de Raad voor de Journalistiek en voorzitter van het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek. Bij *Vrij Nederland* organiseerde hij de redesign onder de slogan ‘Lang leve de inhoud’ in 2009.

Conclusie

Het doel van deze scriptie was om te bepalen hoe *Trouw* en *Vrij Nederland* zich hebben ontwikkeld vanaf de Tweede Wereldoorlog als verzetskrant, tot heden. Ook wilde ik bepalen wat voor een *message*, volgens McLuhan, we kunnen vinden in *Trouw* en *Vrij Nederland*. Ook heb ik gekeken welke *extension of a man* *Trouw* en *Vrij Nederland* bieden en boden. Het

antwoord is duidelijk, namelijk het verzet, ook na de oorlog. Bij de media – die ook als bewaker van vrijheid werken - is dit een voordeel.

De verzetsbladen *Vrij Nederland* en *Trouw* hebben daarom lang na de oorlog nog invloed. *Vrij Nederland* werd in de loop van tijd van weekblad, zeer populair in de jaren zestig en zeventig als een stem van de linkse politiek, tot een maandblad van linkse signatuur. De erfenis van het verzet wordt onder journalisten van *Vrij Nederland* begrepen als het verzet tegen het kapitalistische systeem en establishment. Soms viel de traditie van het verzet niet goed bij de lezers, zoals bij het artikel *Omdat ik Nederlander ben* over het onafhankelijkheidsproces van Indonesië van H.M. van Randwijk. Hierdoor daalden de oplagecijfers.

Trouw werd na de oorlog een van de belangrijkste dagbladen, en begreep zijn verzetserfenis als verdediging van christelijke Nederlandse waarden en dus – in tegenstelling tot *Vrij Nederland* – als verdediging van rechtse, conservatieve politiek. Belangrijke personen zoals Sieuwert Bruins Slot en Jan Greven hebben namelijk een directe link tot het verzet in de Tweede Wereldoorlog. Verzet tegen de huidige wereld was zeker ook de *message* van Perdiep Ramessar, alhoewel zijn werk over de islam in Nederland de eerste sporen van fake news bevatte.

De problemen met dalende oplagecijfers zijn echter niet alleen een teken van nonconformisme, maar ook een fenomeen verbonden met de opkomst van internet en sociale netwerken. Dit geldt voor alle Nederlandse opiniebladen. Deze algemene tendens in de media wordt *the decline of newspapers* genoemd.

Heden ten dage wordt ook veel in het design van de kranten en websites geïnvesteerd. “De Nederlanders en de Belgen hebben de mooiste kranten in Europa,” wordt in Tsjechië in de internetkrant *Týden* (De Week) (ZŠ 2012) vermeld, toen in 2012 *Trouw* *the Newspaper Award* gewonnen had. Hoewel in een slechte financiële situatie, probeert ook *Vrij Nederland* innovatief te zijn. De innovatie van ‘minder lezen, blijf vrij van geest’ met het overzicht van hoeveel tijd een artikel kost, zou een inspiratie voor komende vergelijkbare opniebladen zijn.

Het mediale milieu van Nederland is een belangrijke sleutel tot de Nederlandse cultuur en maatschappij. De neerlandistiek zou zich daarom ook systematisch bezig kunnen houden met de receptie van de media, zoals het zich nu ook bezighoudt met de receptie van literatuur. Dat kan namelijk zeer veel opleveren, want soms zijn de kranten de eerste geschreven bronnen die actuele gebeurtenissen en culturele kwesties beschrijven.

Literatuuropgave

Literatuur

Bak 1993 – Peter Bak: *Harde koppen, rechte lijnen. De lokale en regionale edities van Trouw in oorlogstijd* Amsterdam-Kampen 1993, URL: <https://www.bakschrijft.nl/HKRL.html>

Bootsma 2018 – Peter Bootsma: *Trouw. 75 Jaar tegen de stroom in*. [EPUB] Amsterdam: Boom 2018.

van der Horst 2005 – Han van der Horst: *Dějiny Nizozemska* [vertaling van *Nederland: De vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu*. Vertaler: Petra Schürová, Jana Pellarová]. Nakladatelství Lidové Noviny 2005.

van Galen 2016 – John Janssen van Galen: *Vrij Nederland: De Gouden jaren van het linkse levensgevoel*. [EPUB] Amsterdam: Balans 2016.

Gruythuysen 1996 – MWMM Gruythuysen: *Vrij Nederland, 1940-1952, de archieven*. Amsterdam: Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie 1996.

De Jong 1976 – Loe de Jong: *Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog, deel 7, tweede helft*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff 1976.

Merton 2000 – Robert K. Merton: *Studie ze sociologické teorie* [vertaling van meer boeken van de auteur, vertaler: Jana Ogrocká]. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2000.

McLuhan 2003 – Marshall McLuhan: *Understanding Media: The Extensions of Man* (critical edition). Gingko Press 2003.

McQuail 2009 – Dennis McQuail: *Úvod do teorie masové komunikace* [Vertaling van: *The Mass Communication theory*, 3rd edition, vertaler: Hana Loupová] Praha: Portál 2009

Renders 2003 – Hans Renders: 'Humor in journalistiek en literatuur als propaganda: pseudo-propagandistische tijdschriften op het breukvlak van oorlog en vrede.' In: *TS - Tijdschrift voor tijdschriftstudies*, Jaargang 2003 (nrs.13-14) 2003:15-34. URL: <https://doi.org/10.18352/ts.170>

van de Plasse, Verbei 2005 – Jan van de Plasse & Wim Verbei: *Kroniek van de Nederlandse dagblad- en opiniepers*. Amsterdam: O.Cramwinckel 2005.

Winkel 2014 – Lydia E. Winkel & Hans de Vries: *De ondergrondse pers 1940-1945* [Geheel beschikbaar onder Creative Commons BY-SA licentie bij het NIOD]. Amsterdam: Veen 1989.

Wright 1974 – Charles Robert Wright: 'Functional analysis and mass communication revisited'. In: *J. G. Blumler & E. Katz (Eds.), The uses of mass communications: 197-212*. Beverly Hills: SAGE Publications 1974. [Inc. Retrieved from http://repository.upenn.edu/asc_papers/8].

Kranten en websites

Becker 2019 – Sander Becker: ‘Ooit floreerden de opiniebladen, nu dreigt Vrij Nederland de redactie te ontslaan.’ In: *Trouw* 10.04.2019. URL: <https://www.trouw.nl/nieuws/ooit-floreerden-de-opiniebladen-nu-dreigt-vrij-nederland-de-redactie-te-ontslaan~bd51359a>

Beunders 2018 – Henri Beunders: ‘Trouw aan wat? Trouw aan zichzelf.’ In: *Trouw* 17.02.2018. URL: <https://www.trouw.nl/nieuws/trouw-aan-wat-trouw-aan-zichzelf~b945707e/>

Blom 2018 – Ruurd Blom: ‘Propagandafilms van de Filmdienst der NSB open beschikbaar Beeld en Geluid.’ In: *beeldengeluid.nl* 31.05.2018. URL: <https://beeldengeluid.nl/kennis/blog/propagandafilms-van-de-filmdienst-der-nsb-open-beschikbaar>

Bounds 2019 – Andy Bounds: ‘Sun boycott reduced Euroscepticism on Merseyside; study shows.’ In: *The Financial Times* 25.08.2019. URL: <https://www.ft.com/content/ffdb6e8c-c5c8-11e9-a8e9-296ca66511c9>

Botje, Schephuis 2010 – Ede Botje, Ageeth Scherphuis: ‘Interview met Ada Randwijk’ In: *Vrij Nederland* 04.07.2010. URL: <https://www.vn.nl/interview-ada-van-randwijk/>

Botje, Cohen 2016 – Ede Botje, Mischa Cohen: ‘Sterft, oude vormen’ In: *Vrij Nederland* 14.12.2016 URL: <https://www.vn.nl/sterft-oude-vormen/?token=Qi9QN0xWTIJ0c2JjYVZQbVQxMEJYSGNQbmZNBzJQVm5FNWJuOEJsQmNYTT0>

Den Tex 1978 – Ursula den Tex: ‘De oude typografen, dat waren de heren van de arbeidersklasse’ In: *Vrij Nederland* 04.02.1978: 17-18 URL: <https://www.vn.nl/wp-content/uploads/2016/05/Ursula-den-Tex-over-de-typografen.pdf>

van Exter 2019 – Frits van Exter: ‘Gerard van Westerloo (1943–2012)’ In: *Vrij Nederland* 06.05.2012. URL: <https://www.vn.nl/gerard-van-westerloo-1943-2012/>

Mg 1946 – Mg: ‘Proč se vede válka v Indonesii?’ In: *Rudé Právo* 14.02.1946 URL: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:8aefec00-f407-11dc-bb4c-000d606f5dc6?page=uuid:f5e56b30-f401-11dc-a07c-000d606f5dc6&fulltext=Indonésie>

Nešpor 2018 – Zdeněk R. Nešpor: ‘Strukturální funkcionalismus’ In: *Sociologická encyklopedie*. URL: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Funkcionalismus_struktur%C3%A1ln%C3%AD

Redactie [*Vrij Nederland*] 1940 – Redactie [*Vrij Nederland*]: De eerste *Vrij Nederland* In: *Vrij Nederland* [dateerd aan 29.08.1940, maar de artikel is bi 80 Jaar *Vrij Nederland* uitgegeven] URL: <https://www.vn.nl/de-eerste-vrij-nederland/>

Stift 2019 – Ruud Stift: ‘Frans Hofker, oprichter van “verzetsblad” *Vrij Nederland* ‘. In: *Delft op Zondag* 14.04.2019. URL: <https://www.delftopzondag.nl/reader/22662/31761/frans-hofker-oprichter-van->

verzetsblad-vrij-nederland-verhaal-van-jonge-delftse-verzetsheld-opgetekend-in-een-kinderboek

Teunissen z.d. –Teunissen, H.: ‘Portret van Bernard IJzerdraat - Geuzenserie deel 5’ Z.d.
In: *Oranjehotel.org* URL: <https://www.oranjehotel.org/nl/ontdek/verhalen-en-collectie/portret-van-bernard-ijzerdraat-geuzenserie-deel-5/>

Weigman 2004 –Peter Wiegman: ‘Trouw naar tabloid.’ In: *Mediaonderzoek.nl*. 16.11.2004. URL: <https://mediaonderzoek.nl/108/trouw-naar-tabloid/>

IJzerdraat 1940 – Bernardus IJzerdraat: ‘Tweede Geuzenbericht’ In: *Oorlogsgravenstichting.nl* 22.07.2014 [geplaatst door Piet Buitendijk] URL: <https://oorlogsgravenstichting.nl/persoon/176333/bernardus-ijzerdraat>

Z.n. 1940a –Z.n.: *De Volkskrant* 10.05.1940, URL: https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?coll=ddd&query=%28oorlog+koningin%29&cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2205-05-1940%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2210-05-1940%22%29&cql%5B%5D=ppn+any+%28412869594+OR+412869608+OR+412869632+OR+412869624+OR+412869616%29&facets%5Btype%5D%5B%5D=artikel&facets%5Bspatial%5D%5B%5D=Landelijk&redirect=true&sortfield=date&identifier=ABCDDDD:010845285:mpeg21:a0001&resultsidentifier=ABCDDDD:010845285:mpeg21:a0001

Z.n. 1940b – Z.n.: *De Volkskrant* 09.05.1940 URL: https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?cql%5B%5D=%28date+_gte_+%2201-04-1940%22%29&cql%5B%5D=%28date+_lte_+%2210-05-1940%22%29&query=duitsland+het+aanval+op+nederland&coll=ddd&sortfield=title&redirect=true&page=2&identifier=ABCDDDD:010845284:mpeg21:a0022&resultsidentifier=ABCDDDD:010845284:mpeg21:a0022

Z.n. 1940c –Z.n.: ‘V poslední minutě byl Rotterdam silně opevněn’ In: *Večerník Národní Listy* 24.05.1940 URL: <http://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:f432284b-435d-11dd-b505-00145e5790ea?page=uuid:720a8913-435f-11dd-b505-00145e5790ea&fulltext=Rotterdam%201940>

Z.n. 1999 – Z.n.: ‘Trouw maakt de stap naar Internet’ In: *Trouw* 04.02.1999. www.trouw.nl
URL: <https://www.trouw.nl/nieuws/trouw-maakt-de-stap-naar-internet-www-trouw-nl~b1482645/>

ZŠ 2012 – ZŠ: ‘Nejhezčí noviny v Evropě mají Belgičané a Nizozemci’ In: *Týden.cz* 30.11.2012 URL: <http://www.tyden.cz/nejhezci-noviny-v-evrope-maji-belgicané-a-nizozemci> | [Týden.cz](http://www.tyden.cz) (tyden.cz)

Z.n 2016 – Z.n.: Press Release 14th European Newspaper Awards In: *European Newspaper Awards* URL: https://web.archive.org/web/20160313051352/http://www.editorial-design.com/13/e/Press_Release_14th_ENA.pdf [gearchiveerd door The Wayback Machine]

Z.n 2020 – Z.n.: Hypestat.com: trouw.nl Info In: *Hypestat.com* URL:
<https://hypestat.com/info/trouw.nl>

Z.n 2020a – Z.n.: 'Decline of newspapers.' In: *Wikipedia*. 03.05.2020. URL:
https://en.wikipedia.org/wiki/Decline_of_newspapers

Z.n 2021 – Z.n.: 'Vrij Nederland' In: *Wikipedia*. 20.06.2021. URL:
https://nl.wikipedia.org/wiki/Vrij_Nederland

Z.n 2021a – Z.n.: 'Trouw (krant)' In: *Wikipedia*. 20.06.2021 URL:
[https://nl.wikipedia.org/wiki/Trouw_\(krant\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Trouw_(krant))

Multimedia en tv-uitzendingen

Nauta 2018 – Hans Nauta: '75 Jaar Trouw, een krant met ideaal' 16.02.2018 URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=virNJ6Sld6o>

NTR, VPRO 2017 – NTR, VPRO *Andere Tijden*, 21.2.2017 URL:
https://www.npostart.nl/andere-tijden/25-02-2017/VPWON_1267522

Andere bronnen

Wikimedia Commons (1) – categorie *Vrij Nederland* URL:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Voorpagina_Vrij_Nederland_31_augustus_1940.jpg

Wikimedia Commons (2) – categorie *Trouw* URL:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tweede_nummer_van_verzetskrant_Trouw.jpg

Correspondentie

Wart Wijndels, toenmalige hoofdredacteur *Vrij Nederland*

Beste Filip Horak,

Dank voor uw interessante bericht. Wat leuk dat u Neerlandistiek studeert. Ik studeerde het ook, in Amsterdam. Ik wist niet dat je het ook kon studeren in Olomouc, Tsjechië.

We zijn in 1995 begonnen met een website. Eerst publiceerden we kleine artikelen. Sinds 2018 publiceren we alle artikelen. Onze website is van groot belang voor onze toekomst.

We groeien nu weer dankzij internet.

Wat fijn!

Heel veel succes met uw onderzoek.

Hartelijke groet,

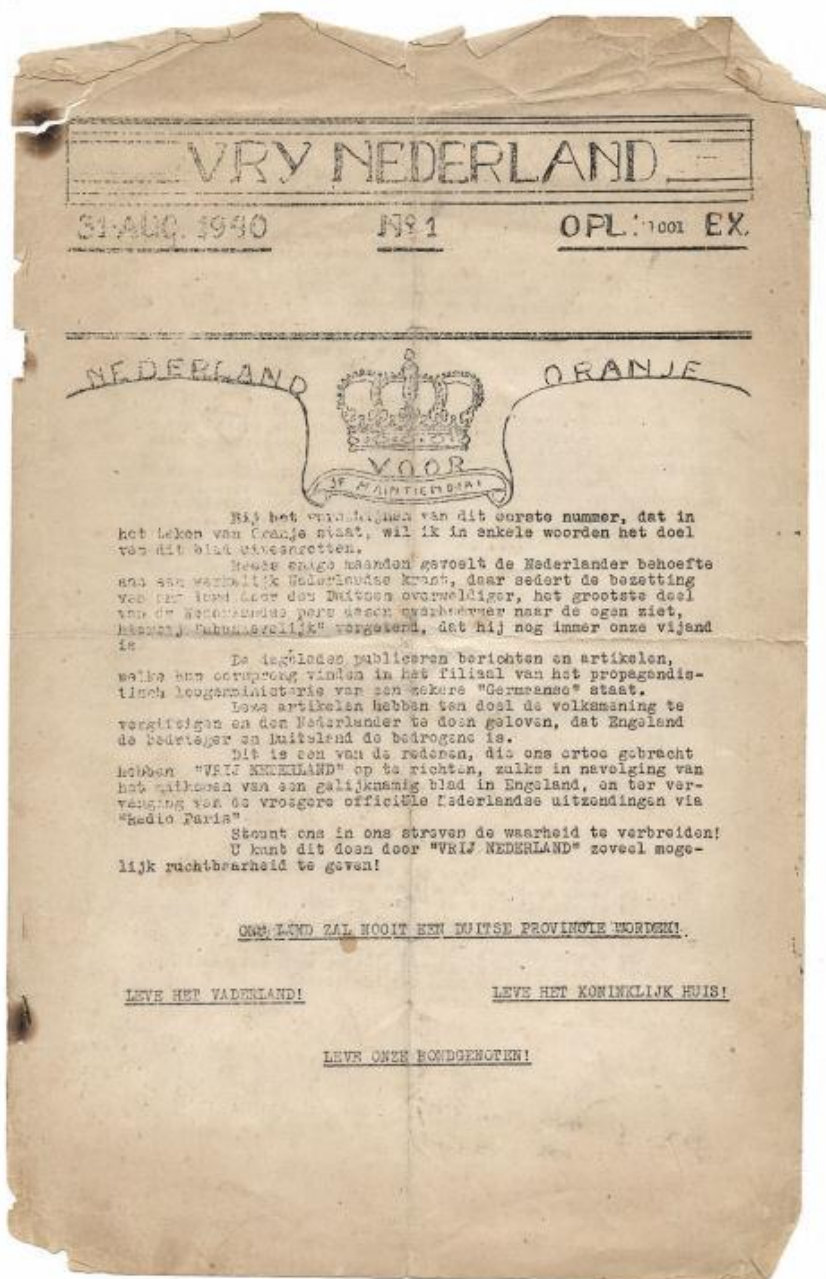
Ward Wijndels

Hoofdredacteur Vrij Nederland

April 3 2020

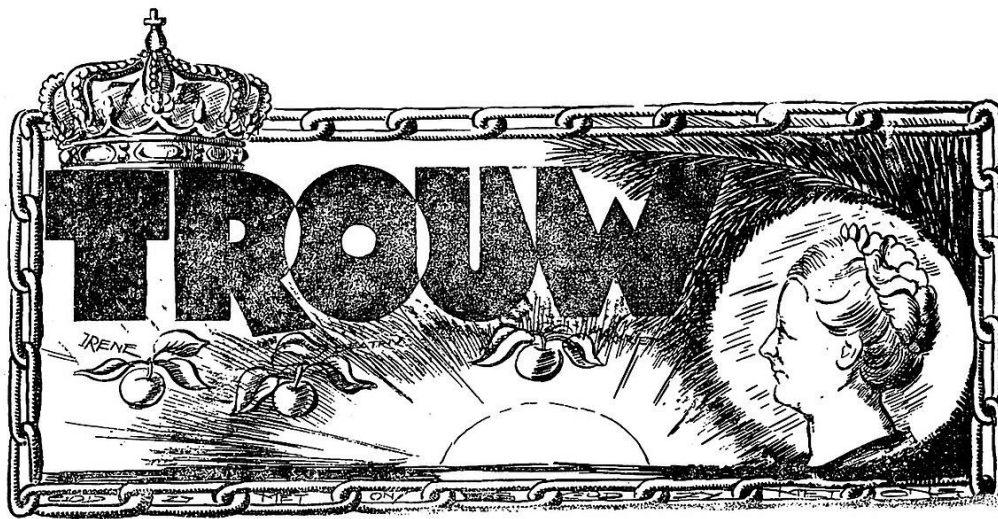
Bijlagen

Bijlage 1

Bijlage 1: De eerste uitgave van Vrij Nederland. 31 Augustus 1940 Bron: Wikimedia Commons (1).

Bijlage 2

18 FEBRUARI
1943

„Helpt den herder, die voor u strijdt,
Of helpt den wolf, die u verbijt,
Weest niet meer neutralisten.
Verniet den tyran, 't is meer dan tijd,
Met al zijn tyrannisten.”

Geuzenliedboek.

1e JAARGANG
No. 2.

VERZOEK EN WAARSCHUWING.

Geef dit blaadje na ernstige lezing aan een ander, maar zorg er voor, dat die ander niet weet van wien hij het ontvangt. Verlies nimmer de voorzichtigheid bij de verspreiding uit het oog. De verspreider worde aan den ontvanger nimmer bekend.

Als eerste nummer van dit blad verscheen de „Oranje-bode”, die speciaal gewijd was aan de geboorte van onze jongste prinses. Daarom is dit no. 2.

ONZE NAAM.

Trouw.

Dit is een van die woorden uit onzen taalschat, welke zeer rijk aan inhoud zijn.

Trouw zijn beteekent: stipt, nauwkeurig, eerlijk, standvastig, zeer gehecht, innig verbonden zijn.

Er zijn tijden in het leven, waarin het gemakkelijk schijnt trouw te zijn, waarin dit geen of slechts geringe moeite kost, en weinig strijd met zich brengt.

Er zijn tijden, waarin de diepe zin van dit woord niet of zelden meer wordt onderkend, waarin die zin is vervlakt, waarin waarachtige trouw schaarsch is.

Er zijn ook tijden, waarin duidelijk wordt gevoeld wat trouw is, wat zij vraagt, en dat zij er alleen in waarheid kan zijn, wanneer er bereidheid is de moeite en den strijd, waarvoor zij ons plaatst, te aanvaarden, de offers, welke er mede gepaard gaan, met een gewillig hart te brengen.

Er zijn ook tijden, waarin het trouw zijn zoo ontzaglijk veel eischt en ten gevolge heeft dat velen het woord haast niet meer durven gebruiken, omdat zij beseffen, dat het handelen ver, zeer ver, blijft beneden den norm, welke in het woord is uitgedrukt.

Zulk een tijd beleven wij thans.

* *

Ons land is bezet. Dit is het uitvloeisel van rechtsschennis, van rechtsverkrachting.

Ons land is bezet door een macht, welke zich welbewust keert tegen verdrag en recht.

Zij treedt het volkenrecht met voeten.

Zij vernietigt slag op slag het Nederlandsche recht.

Zij gebruikt list en geweld.

Zij dreigt en dwingt en terroriseert.

Zij rooft en moordt.

Zij zeide hier niet gekomen te zijn om het Nederlandsche, het Vaderlandsche leven te verninken, om ons volkskarakter te vernielen, maar zij heeft, de feiten wijzen dit uit, toen zij dit zeide of liet zeggen, onwaarheid gesproken.

Zij wil een niet-Nederlandschen geest aan ons volk opdringen. Zij wil het nationaal-socialisme, het moderne heidendom, aan ons met dwang en geweld opleggen.

Zij wil het tegenwoordige Duitsche systeem, alhoewel dit geen exportartikel was, hier tot heerschappij brengen.

Zij wil de Nederlandsche gedachte, de Nederlandsche traditie, de Nederlandsche vrijheid vernietigen.

Zij wil de christelijke grondslagen van ons volksleven sloopen, en die van het moderne heidendom er voor in de plaats leggen.

Zij vordert, op straffe van terreur, ontrouw van den Nederlander aan het Nederlandsche staatswezen, aan de Nederlandsche historie, aan het Nederlandsche recht, aan de Nederlandsche Regeering.

Met behulp van intimidatie en tyrannie, van mateloze willekeur en grenzenloos onrecht, wil zij die ontrouw afdwingen.

Daarom wordt thans diep gevoeld wat trouw is, en wat zij vordert. Daarom zijn er die bijna het woord trouw niet meer durven gebruiken, omdat zij klaar beseffen, dat het ons stelt voor een groote taak, voor een taak, welke bovenmenscheijk is.

* *

Trouw en waarheid zijn nauw met elkaar verbonden.

Trouw ziet op het handelen, waarheid op het spreken.

Wie waar is in zijn spreken, is tevens trouw in zijn daad.

Wanneer men aan kan op iemands woord, kan men zich ook verlaten op zijn daad.

Bijlage 2: Het eerste nummer van Trouw (No 2., omdat de eerste nummer Oranjebode was), 18. febrauri 1943 Bron: Wikimedia Commons (2)

Verdieping
registreren >> Inloggen
2 mei 2003

Trouw

voorspagna

zorg & gezondheid

opvoeding & onderwijs

reizen & biosfeer

natuur & milieu

nieuws & achtergronden

Neem nu een profabonnement!

rubrieken

anp-nieuws

beuriskoersen

boekrecensies

cryptogram

digitale trouw

moderne manieren

natuurbochten

schiedatlasbase

schrijfbok

vacatures

weer

zuidje

opinie

audiochat

commentaar

opvoeddebat

podium

spotprent

extra

A4-krant

TrouwKabinet

diensten

abonnementen

advertenties

contact

e-mailadres

emallicent

handels-edities

nieuwskoppen

sms-diensten

studenten

webshop

krantenarchief

servicepagina's

abonnees

blijf op de hoogte

registratie

inloggen

registreren

veelgestelde vragen

(advertentie)

Laatste nieuws (anp)

TrouwKabinet

In de eerste ministerraad na zijn installatie heeft het TrouwKabinet zich gebogen over een rechtvaardige verdeling van de inkomens in Nederland, van de bijstand tot de veelbesproken topinkomens. Maar de vergadering begint met een heel ander onderwerp. [Lees verder](#)

vandaag in Trouw

nieuws

Saddam gaf begin dit jaar al opdracht tot aabotage

Al in januari heeft het kantoor van de toenmalige Iraakse president Saddam Hoessein opdracht gegeven tot sabotageacties, voor het geval de geallieerde troepenmacht een einde zou maken aan het bewind van de Baathpartij.

Aanslag Iraakse pijpleiding

Een explosie bij een gaspijpleiding in Centraal-Irak heeft afgelopen zaterdag een grote brand veroorzaakt.

Hoofdoekje staat centraal in Franse strijd tegen radicalisme

Franse moslima's die geluierd naar school komen zijn binnenkort in overtredding.

Abortusboof / Links en rechts Polen zien komst activistes als welkome afleiding

Als of de vrouwen van de 'Langenort' hun provocerende actie knacht wilden bijzetten, voor het abortusschip gisteren de haven van Wadystawowo binnen tijdens de jaarlijkse mis voor zeelieden.

Kamermood / Ex-student blijft vaak plakken op kamers

Terwijl de kamernood voor nieuwe studenten hoog is, blijven afgestudeerden soms nog jaren hangen in hun studentenkamer. Corporaties zetten hen in toenemende mate onder druk om te vertrekken.

deVerdieping

Museumdirecteur / Jan Debbaut: Het gaat goed omdat ik streng ben

Vandaag is de laatste werkdag van Jan Debbaut als directeur van het Van Abbemuseum in Eindhoven. Hij gaat naar Londen, waar hij benoemd is als directielid van de Tate Gallery.

New-agesfeest / 'God? Ho, ho, ik heb het lever over energie'

'Je zit te veel in je hoofd', leren de hoogopgeleide bezoekers van de grootste new-agesmanifestatie in Nederland. Een leger van therapeuten staat klaar hen 'in hun gevoel te helpen'. 'Nu sta je met een compleet onbekende in je armen. Voel je geborgen.' Wie oefent kan zelf therapeut worden. 'Vroeger was ik totaal contactgestoord.'

Aidsbeëindiging / 'Waar doe ik het voor?'

Zaterdagavond vond het Amsterdam-Diner plaats, het jaarlijkse liefdadigheidsdiner voor de strijd tegen aids. Sinds aids in de westerse wereld min of meer beheersbaar is, richt de liefdadigheid zich op Afrika. De fondsenwervers vertegenwoordigen de kansen, die willen dat bedrijven zo onderhand ook eens actief worden.

En toen... ...voerde men de slag naar de slachbank

Vandaag precies vijftig jaar geleden bezogde Lavrenti Pavlovitsj Bera (54) zijn lot. Tijdens een zitting van het Politbureau, hoogste orgaan van de communistische partij in de toenmalige Sovjet-Unie, liet de minister van binnenlandse zaken zijn negen collega's terloops weten dat hij ze in de gaten hield. Dictator Josef Stalin was ruim vier maanden dood. Hij was degene geweest die Bera in 1938 had benoemd tot hoofd van de geheime politie NKVD, omgedoopt tot MVD, de latere KGB.

deze week

Cryptogram

Elke week een nieuw **cryptogram**, niet alleen in de krant maar nu ook online

Polderpeil

Vindt u het **eerherstel** voor Duitstal terecht?

Ja

Nee

STED **DEEL** **RIJK**

Lezersdiscussie

Medis, stop met beechermen van privacy verdedachten!

Prat erover mee op ons **Podium**.

dossiers

Actualisatiedossier

Irak

Aan het jarenlange schrikbewind van Saddam Hoessein is een einde gekomen. De vraag is nu wie de wederopbouw van Irak op zich neemt.

Schoolprestaties 2003

Voor de zevende maal publiceert Trouw het jaarlijkse onderzoek naar de schiedprestaties van alle middelbare scholen.

Ayaan Hirsi Ali

Ayaan Hirsi Ali wordt fel bekrjfteld door moslims vanwege haar uitspraken over de profeet Mohammed, in de serie **Tien Geboden**.

Schoon Genoeg

Trouw-redacteur Joep Engels becht twee weken in het kader Ecocera milieuvraagstukken.

Tien Geboden

Hoe denken bekende Nederlanders en buitenlanders over de Tien Geboden?

Bijlage 3: De website van Trouw in 2003 Bron: trouw.nl, gearchiveerd door The Wayback Machine

Bijlage 4

VRIJ NEDERLAND

KRITISCHE DENKER?
Doe mee aan het onderzoek van Vrij Nederland
[KLIK HIER](#)

[Home](#)

[In dit nummer](#)

[Opinie](#)

[Weblogs](#)

[Dossiers](#)

[Word abonnee](#)

[Voor lezers](#)

[Over VN](#)

[Redactie](#)

[Contact](#)

[Boeken](#)
[storelocator](#)
[Nieuwsberichten](#)
[Vrij Nederland verlicht Nederland](#)

Fiësta Mestiza
Deze week in Vrij Nederland: Musica Mestiza! Sander Donkers verzamelde de spannendste links, de komende concerten en de persoonlijke hitlijsten van kenners.
[Lees verder](#)

Dossier Holleeder: liquidaties en lekken
Geliquideerde getuigen, geheime verklaringen en een gedicht lek: het dossier Holleeder is volop in beweging. Vorige week meldde Vrij Nederland dat de geliquideerde kroegbaas Thomas van der Bijl 'angst had om te praten'. [Lees verder](#)

Chávez beschuldigt VS van intimidatie
De VS wordt intimidatie verweten door de marineoefeningen in de Caribische wateren. [Lees verder](#)

Weblog: Collateral damage
Vrij Nederland-columnist Ko Colijn bericht over oorlog en vrede. Afl: Iran [Lees verder](#)

Masoud Banbersta mag blijven
Masoud Banbersta, asielzoeker uit Iran, mag de komende vijf jaar in Nederland blijven. Banbersta overleefde de Schipholbrand en kwam terecht op de Rotterdamse detentieboot. Vrij Nederland volgde zijn

'Kort Amerikaans'
Ontvang korting op *Kort Amerikaans* van Dick Matena. [Lees verder](#)

Willem Elsschot
Ontvang korting op *Verzameld Werk* van Willem Elsschot. [Lees verder](#)

'Novecento'
Ontvang korting op het hoorspel *Novecento* met Porgy Franssen. [Lees verder](#)

Verkoop in:

This plugin is not supported

Lezersaanbieding

The

Bijlage 4: De Website van Vrij Nederland in 2003. Bron: vn.nl, gearchiveerd door The wayback Machine

Bijlage 5

1940

1945

1947

1951

1960

2009

2017

2016

2019

Bijlage 5: Logo's van Vrij Nederland uitgenomen van het losse nummer in de jaren 1940, 1943, 1947, 1951, 1960, 2009, 2017, 2016 en 2019

Bijlage 6

2018

Bijlage 6: De Logo's van Trouw van de losse nummers in de jaren 1943, 1944, 1973, 2000 en 2018. In 2018 werd er 75 jaar van Trouw gevierd.

Resumé

Původně odbojový tisk vzniklý za druhé světové války tvoří vlivný sektor na poli tištěných médií v Nizozemsku. Mezi dnešní známe tituly vzniklé jako odbojové letáky patří mj. *Het Parool* a právě *Vrij Nederland* a posléze z něj vzniknuvší *Trouw*.

Příběh posledních dvou jmenovaných začíná ve stejné době, prolíná se a to mě vedlo, abych se v této práci věnoval právě těmto dvěma tištěným médiím. Jakožto student dvouoboru, kdy mým druhým oborem je žurnalistika, jsem chtěl ve své práci využít jak nizozemský jazyk a lokální zdroje, tak i základy mediální teorie. Toho jsem chtěl docílit pomocí srovnávací (komparativní) analýzy *Vrij Nederland* a *Trouw*.

Práce je rozdělena do tří částí a je doplněna přílohami. Po úvodu do problematiky odbojových tisků v Nizozemsku za druhé světové války, který obsahuje i základní historická fakta k tomuto tématu, je v práci v rámci první kapitoly představena historie obou médií jak přímo během konfliktu, tak i po něm. Druhá kapitola tvoří teoretický mediální základ, který nacházím v mediálně-deterministickém pohledu z hlediska smyslu médií a strukturálně-funkční analýze pro popis jejich vnitřního fungování. Tyto dva mediálněteoretické koncepty jsou zde stručně představeny a jsou uvedeny i jiné příklady jejich praktického využití, jako například studie o vlivu bojkotu listu *The Sun* na míru euroskepticismu v Liverpoolské čtvrti Merseyside z roku 2019. Komparativní analýza je pak jednou ze strategií výzkumu médií.

Vrij Nederland a *Trouw* se od svého oddělení v důsledku světonázorových neshod, které proběhlo ještě během druhé světové války odvíjely zcela odlišným směrem. Z *Vrij Nederland* se stalo levicové médium, které mělo vliv hlavně v 60. a 70. letech, charakterizovaným v Nizozemsku hnutím Provo. Jeho forma směřovala od novin až k časopisu, který dnes vychází jako měsíčník.

Naopak *Trouw* zaujal místo na konzervativní pravici, kde nahradil do té doby dominující *De Standaard*. *De Standaard* založil Abraham Kuyper, nestor konzervatismu v Nizozemsku, zakladatel Antirevoluční strany a autor konceptu *souvereniteit in eigen kring* /suverenita ve vlastním kruhu/, který určoval vzhled Nizozemské společnosti v celém 20. století a způsobil tradiční rozdělení tamní společnosti do "sloupů" podle politických názorů a víry zvané *verzuiling*. Samotný *De Standaard* se ale zprofanoval kolaborací s německými okupanty a tak *Trouw*, který naopak nacisty odsuzoval jako *moderní pohany*, zaujal jeho místo. Převzal formu deníku, dokonce i sídlo staráho *De Standaard* a jeho "zlatým obdobím" byla pak vláda pravice, charakterizovaná v USA Ronaldem Reaganem, v Británii Margaret Thatcherovou a v nizozemsku Ruudem Lubbersem, který vládl na přelomu 80.-90. let.

To je ukázáno na sledování vývoje ceny periodik a jejich nákladů, do kterých dále zasahuje nástup internetu. To způsobilo rapidní pokles nákladů a vzrůst ceny. Tento trend je celosvětový a nazývá se *the decline of newspapers*.

Proto následuje i srovnání vzhledu webových stránek *Vrij Nederland* a *Trouw* a historie toho, jak si jednotlivé tituly osvojoval internetový prostor. K přiblížení rozdílů publicistické agendy jsou v závěru práce krátkými medailony představeny osobnosti, které formovaly daná média – hlavně šéfredaktoři a významní novináři. V závěru je interpretován smysl těchto médií podle McLuhanovské teze o tom, že *médium je poselství* a jsou interpretovány podobnosti a rozdíly

v osobnostech redaktorů. Úplným závěrem práce je pak návrh na to, aby byla média podrobena recepci v rámci nederladistiky, tak jako v rámci nederlandistiky existuje i literární recepce. Zdůvodnění je, že právě média přináší nejrychleji obrazy ze sledované země.

Summary

Newspapers originated as a resistance press created during the World War II have remarkable influence sector in the field of print media in the Netherlands. Today's well-known titles created as resistance leaflets include *Het Parool*, *Vrij Nederland*, and later *Trouw*.

The story of the two last named begins at the same time, it intertwines, and this led me to focus on these newspapers in this thesis. As a minor-major student, where my second field is journalism, I wanted to use both the Dutch language and local sources, as well as the basics of media theory, in my thesis. I wanted to achieve this with the help of comparative analysis of *Vrij Nederland* and *Trouw*.

The thesis is divided into three parts and is supplemented by appendices. After an introduction to the issue of resistance press in the Netherlands during the Second World War, which also contains basic historical facts on this topic, the work of the first chapter presents the history of both media both during and after the conflict. The second chapter forms the theoretical media basis, which I found in the media-deterministic view in terms of the meaning of the media and structural-functional analysis to describe their internal functioning. These two media-theoretical concepts are briefly introduced here, and other examples of their practical application are given, e.g. a study of the impact of The Sun's boycott on the rate of Euroscepticism in Liverpool's Merseyside district from 2019. Comparative analysis is one of the media research strategies.

Vrij Nederland and *Trouw* developed in a completely different direction from their spit due to political disagreements that took place already during the Second World War. *Vrij Nederland* became a left-wing newspaper, having influence mainly in the 1960s and 1970s, which were characterized in the Netherlands by the Provo movement. Its form went from newspapers to magazine, which are now published as a monthly magazine.

On the contrary, *Trouw* took a seat on the conservative right, replacing the then-dominant *De Standaard*. *De Standaard* was founded by Abraham Kuyper, nestor of conservatism in the Netherlands, founder of the Anti-Revolutionary Party and author of the concept of *sphere sovereignty*, which determined (through pillarization) the appearance of Dutch society throughout the 20th century. *De Standaard*, however, profaned himself from collaborating with the German occupiers, and so *Trouw*, who, on the contrary, denounced the Nazis as *modern pagans*, took his place. He took the form of a newspaper, even the headquarter of old *De Standaard*. "golden age" of *Trouw* was the period of right-wing government, characterized in the US by Ronald Reagan, in Britain by Margaret Thatcher, and in the Netherlands by Ruud Lubbers, who ruled in the 1980s and 1990s.

This is shown by monitoring the development of the price of these newspapers and their costs, which are further affected by the advent of the Internet. This caused a rapid drop in costs and an increase in prices. This trend is worldwide and is called the *decline of newspapers*.

This is followed in a thesis by a comparison of the layout of the *Vrij Nederland* and *Trouw* websites and the history of how the individual titles have mastered the Internet space.

To approach the differences of the journalistic agenda, personalities who shaped *Vrij Nederland* and *Trouw* - mainly editors-in-chief and important journalists - are presented at the end of the work with short medallions.

In the end, the meaning of these media is interpreted according to McLuhan's *medium is a message* and the similarities and differences in the personalities of the editors are interpreted. The last word of the work is a proposal for the media to be a subject to reception within Dutch studies, just as there is also a literary reception. The reason is that it is the media that brings the fastest images from the monitored country.

ANNOTATIE

Jméno autora: Filip Horák

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra nederlandistiky

Název bakalářské práce: Nederlands verzetspers: toen en heden - Comparatieve analyse van Trouw en Vrij Nederland vanaf 2e wereldoorlo

Anglický název bakalářské práce: Dutch resistance press then and now – Comparative analysis of Trouw and Vrij Nederland from World War II

Český název bakalářské práce: Nizozemský odbojový tisk kdysi a dnes - Komparativní analýza Trouw a Vrij Nederland od druhé světové války

Vedoucí diplomové práce: Drs. Bas Hamers

Počet znaků: 89672

Počet stran: 53

Počet příloh: 6

Počet použitých titulů:

- a) literární zdroje – 12
- b) internetové zdroje (zahrnuje na internetu dostupné archivní a multimedální materiály) – 29
- c) korespondence se šéfredaktorem – 1

Klíčová slova: média, Nizozemsko, 2. světová válka, historie, Vrij Nederland, Trouw, odboj

Krátká charakteristika:

Tématem této práce jsou mediální tituly Vrij Nederland a Trouw, které vznikly v Nizozemsku během druhé světové války. Nejdříve – roku 1940 – vznikl Vrij Nederland jako odbojový tisk a posléze se od něj v důsledku politických neshod oddělil Trouw. Vrij Nederland se nadále profiloval jako levicové periodikum, přičemž Trouw se naopak stal novinami protestantské pravice. Tato práce pomocí teoretického základu ze strukturálně funkčního a technologicky deterministického pohledu srovnává historii obou periodik, některé ekonomické aspekty jejich vydávání a osobnosti v jejich čele.